

ЗБОРНИК РАДОВА БРОЈ 7

ВАЉЕВО, 1985.

ЗБОРНИК РАДОВА БРОЈ 7

ВАЉЕВО, 1985.

ПТИЦЕ ГРАДЦА

УВОД

Орнитолошка група је вршила посматрања на подручју реке Градац. Ово подручје има врло интересантну орнитофауну. У прикупљању података учествовали су чланови орнитолошке групе друштва истраживача „Владимир Мандић-МАНДА”: АЦИЋ СНЕЖАНА, ПАКОВИЋ ЗЛАТКО, ЛАЗАРЕВИЋ ВЛАДИМИР. Овом приликом захваљујемо се САШИ МАРИНКОВИЋУ, РАДОМИРУ МАНДИЋУ и ГАБОРУ МЕСАРОШУ на коришћењу података из њихових истраживања.

МЕТОДЕ РАДА

Посматрања су вршена током 1983/84. дуж читавог тока реке Градац. Поред тога вршено је и прстеновање код Дегурића. Мреже су постављене у 8 часова и скидане у 18 часова.

Терени су извођени по сунчаном и ведром времену у свим годишњим добима.

РЕЗУЛТАТИ ПОСМАТРАЊА МЕТОДОМ СЛОБОДНОГ КРЕТАЊА

Насеље птица клисуре реке Градац

Клисору реке Градац издвојили смо као посебну целину, због мале ширине храста и граба који се простиру на странама клисуре док уз саму реку налазимо дрвореде тополе и врбе. Негде је овај појас прекинут литицама које се спуштају стрмо, чак до дна клисуре. Ово станиште се граничи са културним пољима и ливадама. До сада смо ту забележили 50 врста птица. Уз саму реку везане су следеће врсте:

1. <i>Podiceps ruficollis</i>	мали гњурац
2. <i>Adrea cinerea</i>	сива чапља
3. <i>Fulica atra</i>	црна лиска
4. <i>Alcedo atthis</i>	водомер
5. <i>Motacilla alba</i>	бела плиска
6. <i>Motacilla cinerea</i>	планинска плиска
7. <i>Cinclus cinclus</i>	водени кос

Најбројније су планинска плиска и водомар. Појаву велике бројности ових врста условљава брз ток реке као и обиље ситне рибе, ларви и рачића. Од ушћа реке до Дегурића сретали смо врсте везане за насеље.

1. <i>Passer domesticus</i>	домаћи врабац
2. <i>Columba livia domestica</i>	домаћи голуб
3. <i>Delichon urbica</i>	грацка ласта

Од Дегурића према извору срећу се појасеви храстово-грабових шума. Птице које су врло честе у овом биотопу.

1. <i>Garulus glandarius</i>	креја
2. <i>Regulus regulus</i>	обични краљић
3. <i>Turdus morula</i>	кос

На ливадама и културним пољима виђали смо карактеристичне врсте за ова станишта.

Наше интересовање привукло је гнезбење црвенокрилог пузића (*Tichodroma muraria*) на литицама клисуре. Та птица је веома ретка у Србији и зато је значајно ово налазиште.

СИСТЕМАТСКИ ДЕО

1. *Podiceps ruficollis* — мали гњурац: око десетак ових гњураца се гнезди на брани код Ваљева.

2. *Ardea cinerea* — сива чапља: ову врсту забележили смо два пута. Први пут између бране и Дегурића код чесме са леве стране реке а други пут код железничке станице „ГРАДАЦ” у зимском периоду.

3. *Accipiter nisus* — кобац: виђен је на једној пољани како узлеће близу Дегурића.

4. *Buteo buteo* — мишар: ова врста је забележена при сваком изласку на терен. Сматрамо да се гнездо налази код Дегурића. Највећи број виђених примерака је три.

5. *Falco tinnunculus* — ветруша: два пута је виђена, једном у ниском лету над Градцем код Дегурића, а други пут код вира „Анате”.

6. *Phasianus colchicus* — ловни фазан: најчешће ову врсту срећемо зими и то у доњем току реке.

7. *Fulica atra* — црна лиска: виђена је код извора Градца.

8. *Columba livia domestica* — домаћи голуб: највише виђен у близини кућа.

9. *Streptopelia decaocto* — може се видети близу ушћа реке Градац.

10. *Alcedo atthis* — водомер: ова птица се гнезди дуж целе реке, а највише је има при ушћу.

11. *Picus viridis* — зелена жуна: забележена је неколико пута. Најчешће је виђена на отвореним теренима поред реке.

12. *Dendrocopos SP* — детлић: и поред чешћег налажења нисмо успели да одредимо тачно о којој птици се ради. Виђена је близу шума.

13. *Hirundo rustica* — сеоска ласта: велика јата ових птица забележена су изнад бране код млина.

14. *Delichon urbica* — градска ласта: вибена на ушћу реке, нарочито код стадиона ФК „Крушик“.
15. *Dotacilla alba* — бела плиска: заступљена је дуж целог тока реке и реба је од планинске плиске.
16. *Motacilla cinerea* — планинска плиска: честа, распрострањена дуж целог тока.
17. *Cinclus cinclus* — водени кос: заступљен само где нема људских насеобина. 08. 12. 1984. вибене три јединке у лову.
18. *T. Troglodytes* — царић: најчешће запажен на теренима прекривеним грмљем.
19. *Erithacus rubecula* — црвендаћ.
20. *Luscinia megarhynchos* — славуј: У летњим месецима ова врста је заступљена у великом броју. 23. 08. 84. један примерак прстенован.
21. *Turdus merula* — кос: заступљен је током целе године, али примећено је да им се бројност знатно повећава зими.
22. *Sylvia atricapilla* — црноглава грмуша: у пролеће и лето чује се песма многих примерака ове врсте.
23. *R. Regulus* — обичан краљић: непромењена бројност током целе године.
24. *Aegithalos caudatus* — дворепа сеница: заступљена током целе године у мешовитом јату са *Parus major*.
25. *Parus palustris* — сива сеница: уз *Parus major* представља најраспрострањенију птицу ове врсте на Градцу.
26. *Parus ater* — јелова сеница: вибена од стране Радомира Мандића.
27. *Parus caeruleus* — плава сеница: нешто реба од *Parus major*.
28. *Parus major* — велика сеница: заступљена у великом броју.
29. *Sitta europea* — брглез: најчешће заступљена у близини шума. Зими се бројност повећава.
30. *Tichodroma muraria* — црвенокрили пузић: гнезди се у близини моста код Хелија.
31. *Remiz pendulinus* — сеница мошњара: Саша Маринковић је 1983. године, нашао гнездо које је напуштено.
32. *O. Oriolus* — златна вуга: врло честа на теренима поред топола на којима се гнезди.
33. *Lanius collurio* — обични сврачак: бира терене под грмљем.
34. *Lanius excubitor* — велики сврачак: зимски гост забележен у доњем току.
35. *Garulus glandarius* — креја: најзаступљенија у близини воћњака, шума и приградских терена.
36. *Pica pica* — сврака: најчешће запажена на обрадивим површинама.
37. *Corvus monedula* — чавка: гнезди се на литицама у близини пруге.
38. *Corvus furgilegus* — гачац: птицу коју често замењују са црном враном становником Западне Европе.
39. *Corvus corone cornix* — сива врана: птице култивисаних поља.
40. *Corvus corax* — гавран: гнезди се на средњем делу тока реке. Постоји неколико парова.

41. *Passer D. domesticus* — домаћи врабац.
 42. *Passer montanus* — пољски врабац.
 43. *Fringilla coelebs* — зеба: најчешће заступљена при ушћима.
 44. *Serinus serinus* — жутарица: виђена у воћњаку код Дегурића.
 45. *Chloris chloris* — зелентарка: 08. 12. 84. мање јато примећено на извору Градца.
 46. *Carduelis Carduelis* — штиглић: виђен у воћњаку.
 47. *Pyrrhula pyrrhula* — зимовка: у зимском периоду примећено мање јато на извору. Био је уједначен број мужјака и женки.
 48. *Emberiza citrinella* — стрнадица житовољка: распорострањена је на травнатим површинама са покојим дрветом. Виђа се на ивици шума у јатима.
 49. *Emberiza cirrus* — црногла стрнадица: виђена код Дегурића у јесен (новембар).
 50. *Emberiza cia* — стрнадица цикуша: виђена од стране Радомира Мандића.

ЗАКЉУЧАК

Налаз гњезба црвенокрилог пузића (*T. merula*) је од великог значаја због реткости ове врсте. Иначе у овој клисури се некад гнездила и врло ретка врста сенице мошњаре (*R. pendulinus*) што потврђује налаз напуштеног гнезда Саше Маринковића из 1983. год. Ова врста до сада није забележена. Нестанак није у потпуности јасан. У томе је сигурно учешћа узела изградња као и сама пруга Београд — Бар. Својом буком, простором који заузима као и мењањем првобитног изгледа, а ништа мање прљавштином, угрожава се опстанак других врста. На ову реку се у зимским данима досељава и црна лиска (*Fulica atra*), а неколико пута примећена је и сива чапља (*A. cinerea*). Брз ток ове реке условљава њено нелеђење и тиме пружа уточиште птицама које се хране ситном рибом у зимске дане. Од великог значаја су и грабљивице које уништавају разне штеточине. Као и остале врсте и оне су заштићене. Може се закључити да се ради о подручју са богатом и још неистраженом авиофауном. Учињен је први кораку корист ове реке (донета је одлука о заштити клисуре Градца), чиме ће се очувати њене природне лепоте.

ЛИТЕРАТУРА

- Матвејев С. Д. — Распрострањенији живот птица у Србији.
 Матвејев С. Д. — Преглед фауне птица Балканског полуострва.

ДЕГУРИЋКА ПЕЋИНА

Дегурићка пећина се налази јужно од Ваљева у атару села Дегурић. Од града је удаљена око 5 km. Од хидроцентралне у Дегурићу је удаљена око 200 m ка југу. Смештена је на десној кањонској страни реке Градац испод вертикалног кречњачког одсека високог око 20 m. Отвор пећине је окренут ка западу и има апсолутну висину од 210 m и релативну 10 m.

До пећине је могуће доћи из два правца, аутомобилом од Ваљева уз реку Градац до Плоча, а затим око 1,5 km пешке уз реку. Другим правцем се може доћи, ако се иде путем Ваљево — Косјерић. У селу Бранговић се скреће ка хидроцентрали у Дегурићу. Од хидроцентралне до пећине се иде пешке око 200 m.

Околина пећине је геолошки проучавана од стране више аутора, а сама пећина се помиње као пећина са воденим током без детаљнијих података.

ГЕОЛОШКИ САСТАВ И ТЕКТОНСКИ ОДНОС БЛИЖЕ ОКОЛИНЕ

Пећина је усечена у кречњаке Бачевачке крашке области, који су углавном тријаске старости. Уже лоцирано, пећина је усечена у средњетријаске кречњаке.

Највеће распрострањење имају средњетријаски кречњаци и простиру се у западним, северним и северозападним деловима области. Највећу моћност достижу у југозападном делу области, где их је река Градац засекала преко 400 m, одакле према северу и североистоку истањују. Оволика моћност кречњака је пресудно утицала на крашки процес који је у овом делу области највише одмакао те је површинску хидрографску мрежу преобратио у подземну.

Доњотријаски кречњаци се јављају јужно и југозападно од Ваљева и не достижу значајнију могућност, те немају већи значај за крашки процес Бачевачке крашке области.

У подини кречњака се налазе верфенски шкриљци који су нагнута ка југу и југоистоку. Заједно са неогеним седиментима, који на северу чине границу Бачевачке крашке области и представљају загат, имају велики значај за унутрашњу хидрографију и на формирање сталне хидрографске зоне а самим тим и дубине крашког процеса.

Тектонска структура Бачевачке крашке области је доста сложена. Знатан број раседа и великих пукотина, различитог правца пружања условио је стварање већег броја пећина и јама.

МОРФОЛОШКЕ И МОРФОМЕТРИЈСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Дегурићка пећина се састоји углавном од једног пећинског канала који меандрира ка југоистоку у кречњачку унутрашњост. Укупна дужина пећинских канала је 501,5 m од чега на главни канал отпада 471,5 m, а површина му је око 2400 m². Има слабу развијеност јер је мала разлика између стварне дужине главног пећинског канала и линије која спаја почетак и крај пећине.

Улаз у пећину је засвођен ширине 7,5 m а висина 3 m. Предиспониран је вертикалном дијаклазом. На улазном делу, 4 m од улаза налази се на таваници виглед. Настала је урушавањем таванице која је на улазном делу јако испуцала. Урушавање таванице на улазном делу пећине је условило и уназадно скраћивање пећине о чему сведоче и велики кречњачки Блокови испред пећинског улаза.

Главни пећински канал се првих 70 m пружа ка југоистоку и равномерно сужава на 5 m. На овом делу пећинског канала висина таванице се углавном не мења. Од улаза до 20-ог m са обадве стране воденог тока који истиче из пећине а даље у свим мањим пећинским проширењима налазе се акумулативне терасе израђене углавном од глине. На 45-ом m водени ток је преграђен бигреном пречагом високом 1,2 m која је иза себе изазвала ујезеравање воденог тока. У овом делу пећински канал има елипсаст профил. Од 70-ог m до 90-ог m пећински канал лактасто скреће ка истоку, а затим ка западу да би поново након сужења од 2,5 m заузео предходни правац пружања и просечно исту ширину све до 160-ог m. Висина таванице до 97,5 m опада на 0,5 m изнад воде, а од дна пећинског канала 1,5 m, а затим поново расте да би на 160-ом m поново опала на 1,5m изнад воде, односно на 2,5 m укупне висине. И у овом делу пећинског канала на мањим проширењима су се формирале мање акумулативне терасе углавном израђене од нанете глине. Акумулативни процеси су у овом делу пећине најинтензивнији, нарочито од 120-ог m и манифестовали су се стварањем, поред акумулативних тераса, великог броја сталактита и салива дуж пећинских зидова. По акумулативним терасама формирали су се мањи сталагмити. Њихова основа лежи директно на глини што показује да је исталожена глина старија од њих. Од 160-ог m до 192-ог m пећински канал благо скреће ка истоку не мењајући знатно ширину, док му висина расте на 9,5 m изнад воде односно на 10,5 m укупне висине. Од ове тачке пећински канал лактасто скреће ка југу. Овај смер пружања задржава све до 235 m. После сужења од 2,5 m, проширује се на 217,5 m на 8,5 m. На левој страни овог проширења налази се акумулативна тераса широка 3 m изграђена од нанете глине. Изнад ове терасе, преко бигреног салива високог 4 m, пружа се краћи споредни канал. Иза овог проширења, главни пећински канал се сужава на 2 m и лактасто скреће ка југоистоку заузимајући свој генерални правац. Висина таванице у овом делу пећине се незнатно мења. Од 235-ог m до 320-ог m пећински канал меандрира ка југоистоку не мењајући знатно шири-

ну. Висина таванице осцилира од 4 m до 11 m. У овом делу пећинског канала, на 247,5 и 290-ом m налазе се две бигрене пречаге високе по 1 m. Иза ових бигрених пречага вода је ујезерена, дубока 1 m. На 305-ом m, на једном већем кречњачком блоку формирао се пећински стуб широк 0,7m а висок 2,8 m. Овај део пећинског канала је без акумулативних тераса, и у потпуности, по ширини испуњен водом. На 320-ом m пећински канал лактасто скреће ка југу и меандрира у том правцу до 400 m, где се проширује на 5 m. Висина таванице је око 6 m. Акумулативни процеси у овом делу пећине су слабији него у претходном. Налазе се две мање акумулативне терасе, изграђене од глине, у мањим пећинским проширењима и нешто салива по зидовима канала. На 347,5-ом m канал је преграђен бигреном пречагом високом 1 m иза које је вода ујезерена. Од 400 до 471,5 m пећински канал се пружа ка југоистоку, где се завршава сифонским језерцетом. На 430 m пећински канал се проширује на 10 m што представља најшири део пећине. На десној стране овог проширења налази се акумулативна, глиновита тераса широка 2,5 m а дугачка 15 m. Вода у овом делу пећине је дубока само 0,1 m. Од 440 m, и са леве и са десне стране воденог тока се налазе акумулативне, глиновите терасе. У води се налази кречњачки блок широк и висок 1 m, који је спао са таванице. На 460 m пећински канал се сужава на 2 m. Иза сужења се налази у округло сифонско језеро. Пречник језера је 6 m а дубина око 5 m. Висина таванице у овом делу пећине се креће од 2—6 m. Даље напредовање кроз пећину немогуће је без опреме за роњење и специјално обучених спелеолога.

Споредни канал се налази на 217,5 m од улаза у пећини. Пружа се правцу југа и са главним каналом комуницира преко салива високог 4 m. Дугачак је око 27 m а просечна ширина му је 2 m. На крају прелази у непроходну пукотину. Топографски није снимљен, те није унет у план пећине. Он главном каналу доноси извесне количине воде.

ХИДРОЛОШКЕ И КЛИМАТСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Дегурићка пећина припада типу влажних пећина, јер кроз њу протиче сталан водени ток, и то пећинама изворског типа. По својим физичким особинама вода у пећинском току је индентична са осталим водама карста, без боје је, укуса и мириса. Вода је скоро увек бистра на пећинском улазу јер се таложење глиненых, нерастворљивих честица врши у ујезереним деловима тока иза бигрених пречага. Температура воде дуж целе пећине је 7°C. Мерење је извршено 16. јула 1976. По својим хемијским карактеристикама вода пећинског тока спада у кречне, тврде воде због раствореног кречњака у облику $\text{Ca}(\text{HCO}_3)_2$. Вода воденог тока као и прокапне воде су засићене те излучују бигар (бигрене пречаге, саливи, сталагмити). Издашност воденог тока није мерена.

Климатски, пећина припада типу хладних пећина, чија температура опада са дужином пећинског канала. Ова неуједначеност температуре у пећинском каналу је услед видљиви у предњем делу пећине кроз који циркулише топао ваздух из спољашњости, док на већој дужини водени ток расхлађује ваздух.

	температура у °C	релативна влажност
на улазу у пећину	12°C	86%
на 300 m дужине	8°C	96%
на 460 m дужине	7°C	98%

Мерење је извршено 16. јула 1976.

МОРФОГЕНЕЗА ПЕЋИНЕ

Дегурићка пећина је изграђена хемијском и механичком ерозијом пећинског водног тока.

Постанак и морфолошка еволуција пећине не може се посматрати одвојено од еволуције крашког процеса Бачевачке крашке области.

Са повлачењем неогеног језера копно бива изложено интензивној флувијалној ерозији и денудацији. Доспевши до кречњачке подлоге флувијална ерозија је извршила есхумацију старих, површинских крашких облика и обновила крашки процес који је у неогену био прекинут трансгресијом. На постајање крашке ерозије током палеогена упућују неогени седименти нађени у једној вртачи код Жабара. Површинска хидрографска мрежа се дезорганизује, водени токови се селе у кречњачко подземље текући кроз систем пукотина, а крашки процес постаје главни чинилац изградње рељефа Бачевачке крашке области.

Морфолошка еволуција Дегурићке пећине везана је искључиво за деловање крашке ерозије. У почетној фази, док су воде текле кроз иницијалну пукотину, примарну улогу је имала хемијска ерозија. Растварајући и односећи карбонате вршила је проширивање иницијалне пукотине и стварала предуслов за интензивирање механичке ерозије. У моменту када је механичка ерозија постала примаран процес у морфолошкој еволуцији пећинских канала, интензивирају се процеси вертикалног и хоризонталног усаглашавања.

Процес вертикалног усаглашавања је тежња воденог тока да свој уздужни профил приближи што више математичкој кривој параболе, док процес хоризонталног усаглашавања има циљ довођења воденог тока у што правију линију. О неусаглашености уздужног профила и некадашњем интензитету процеса усаглашавања, речито говоре велике разлике у висини таванице које се крећу од 1,2 m до 10 m па и више метара. Некадашњи сифонски и асцедентни делови пећинског канала су разорени и уништени. Данас је процес вертикалног усаглашавања у потпуности завршен, бар у проходном делу пећине, и може се рећи да се одиграва супротан процес. Таложени бигар на иницијалним препрекама и изграђујући бигрене пречаге долази до ујезеравања и смиривања воденог тока. У новонасталим пећинским језерцима вода таложити честице нерастворљиве глине, и полако их затрпава што доводи до извесне вертикалне неусаглашености воденог тока.

Текући кроз иницијалну пукотину водени ток је био принуђен да меандрира. У тежњи да нађе што краћи пут до пећинског излаза водени ток је нападао ртове меандара. Разоравајући их стварао је мања пећинска проширења. Услед интензивног вертикалног, слабо је процес хоризонталног усаглашавања. Данас када је вертикално усаглашавање завр-

шено и када је водени ток изгубио кинетичку енергију ујезеравањем, хоризонтално усаглашавање је сведено на минимум.

Старост пећине је тешко прецизније одредити јер у спелеологији не постоји разрађена метода која би дала добре резултате. Међутим висинском и генетском корелацијом са облицима површинског флувијалног рељефа (терасе) и пећинског канала може се пратити њихова временска зависност. Пошто се пећина везује за изразиту терасу Градца од 5—7 m, то време њеног стварања почиње са почетком усецања Градца испод ове терасе. Анализом је утврђено да је тераса од 5—7 m савремена алувијална тераса холоцене старости те следи да је Дегурићка пећина млада пећина холоцене старости.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Р. Лазаревић: **Пећина Рисовача** — САНУ Зборник радова одбора за крас и спелеологију
2. М. Љешевић: **Мокра пећина на Равној гори**
3. Д. Петровић: **Бачевачка крашка област** — ГИСАНУ Зборник радова књ. 1
4. Друштво истраживача „В. М. Манда“, Ваљево: **из архиве**

ДУХОВНА КУЛТУРА СЕЛА РАЈКОВИЋ

ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ

СЕЛО КАО ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКА ЗАЈЕДНИЦА

Атар села

Село Рајковић је одувек имало јасно одређену територију. Та прецизност не потиче од стварне потребе мештана, већ од административно-територијалне поделе. „Могу имати и њиву и шуму у Робајама, иако сам из Рајковића.”

Селом се назива целокупна територија насељеног места: и куће, и њиве, и „селске ливаде и шуме”.

Сеоске установе и службеници

Сеоски збор, САСТАНАК, био је највиша установа села. Састанак се одржавао празником, на одређеном месту, организовао га је КМЕТ (пандур је позивао на Састанак) и расправљао је о сеоским задацима, о сеоском кулuku, о мобама, па чак, као институција врховног договарања и заповедања, и о моралном понашању мештана. На једном Састанку тридесетих година, после некакве пијане швалерске заврзламе, кмет је Састанак почео речима: „Пропаганда каже да се керови вежу, да се не лупају чашице и јаја и да се домаћински завршавају сви послови, па и послови швалераја.”

Пандур је био обавезан да позове све куће села. На Састанак је пре I св. рата долазио само домаћин куће, касније је могао доћи и неко од пунолетних мушких укућана, а седамдесетпетогодишњи Милан Таназијевић тврди да је било зборовна на које су долазиле и жене.

КМЕТ је до II св. рата био највиши часник и старешина села. Биран је на две године а мандат му је могао бити неограничен што је зависило од способности и правилности кмета. Берали су га пунолетни мушкарци тајним гласањем (између два рата) тј. домаћини кућа на Састанку дизањем руку (пре I св. рата). Страначке борбе за власт и бираче политизовале су статус кмета. Некада је за кмета могао доћи и сиромашан човек, паметан, поштован и правичан, али се између два светска ра-

та пазило на то којој партији припада и колико је богат. Партијност и политичко изјашњавање је после I св. рата постало битан моменат који је могао реметити и диктирати услове и најтананијим појавама друштвеног живота мештана Рајковића.

Кмет је водио збор, организовао је заједничке радове нарочито кулук, могао је да расправља о свим сеоским споровима и могао је да кажњава до пет дана затвора. Кмет је пресуђивао чак и код брачних и породичних проблема. „Ако мајка хоће да врати кћерку која је побегла у другу кућу морала је да доведе кмета па да он пресуди. Он је био бог и баина...“ Кмет се обавезно позивао код процене „потре“ (штете коју причини туђа стока). Пандур је по наређењу кмета стоку ухваћену у штети одводио у сеоски одбор, „селски тор“, саграђен у центру села и стока је ту остајала све док се штета не намири. Кмет је сакупљао општински порез и селски прорез. Плаћало га је село посебним нарезом који је одређиван према имовном стању и богатству мештана. Кмет није имао посебна обележја, али је по правилу носио штап као симбол поштованог и искусног човека.

Ситне сеоске општине предратне Југославије обезбеђивале су и плаћале селског шумара, учитеља и пандура. Тако је било и у Рајковићу. Пандур је био сироташан човек, ненаоружан (упркос имену), могао је кмету, носио пошту и сл.

Сеоска имовина и режим њеног искоришћавања

Село Рајковић нема територију у високој, планинској зони. Све су површине обрађиване, па тако нису постојале „селске ливаде“ зване „селине“ којих је било у оближњим подпланинским селима (Брежбу и Пријездићу на пр.). Постојала је „селска шума“ чију је сечу и искоришћавање пре I св. рата контролисао кмет, а између два рата општина која је плаћала шумара, чувара селске шуме. Пре установљавања општина сеча селске шуме се није морала плаћати—сеоски збор и кмет онемогућавали су штетну и неправичну сечу. Селске шуме су између два рата углавном припадале општини.

Село је плански искоришћавало снагу водених токова. Постојале су тзв. редовничке воденице које су припадале појединим фамилијама. Називају се редовничке јер су их поједина домаћинства у фамилији користила по договореном реду. Домаћинство које по реду води послове у воденици задржавало је право на ујам.

Колективни сеоски радови и обавезе

КУЛУК је био најчешћа обавеза сваког сељака. Послови који су се завршавали кулуком одређивани су на сеоском збору, а њихово извршавање надгледао је кмет. Кулуком се обично изграђивао сеоски пут, зграда од заједничког интереса и сл. Кулук се давао у радној снази, најчешће, али се одређивао тако да се понекад морао дати материјал, стока за вучу и сл. Обавезе домаћинства одређиване су према имовном стању и мушкој радној снази. Неиспуњавање обавезе кулука кажњавао је

кмет — за неурађен посао обично се морало плаћати у новцу. За домаћинства без мушке радне снаге кулук није одређиван.

МОБА је била најчешћи заједнички, добровољни посао сељака. На мобу је звао домаћин када са својим укућанима није могао благовремено да заврши обимне радове (сетва, жетва, косидба, прела и сл.). Моба се није исплаћивала, добровољно се враћала по части и савести. Ни обавеза домаћина нису биле строго одређене. Ручак се даје приликом напорних и целодневних моба, али није био обавезан. Код сиромашних породица, код породица без мушке радне снаге или код породица са болесним мушкарцима сељаци су по договору, без позива, одлазили на мобу не тражећи да им се услуга узврати. Мобе су углавном даване у радној снази мада су се домаћинства често испомагала и стоком.

ПОРОДИЦА И ЗАДРУГА

Брак

Бракови су се, како тврде мештани било којег узраста, склапали углавном из љубави. Ипак, гледано је да мушкарац из богаташке куће не ожени сиромашну девојку, а између два светска рата одлучивало је и „политичко убеђење” домаћина. Пређутно се водило рачуна и о плодности. „Ако јој сестра није била плодна ја ћу мог сина одвратити од те девојке.” Родитељи су пре I св. рата углавном одлучивали о избору младе, односно младожење. У то време скоро да није било малолетних заједница (село их је морално осуђивало), а невенчане заједнице су биле савим немогуће. Сматрало се да је брак склопљен тек по венчању у цркви.

Младићи су се женили после 20 година, а девојке су удаване у 19 или 20 години. Раније би била премлада, а касније „значи да је нико није хтео”.

Супружници су могли бити из различитих села (даљина за разлику од вере и богатства није представљала никакву препреку). Увек је било, а нарочито данас, довођење девојака из Босне. Данас постоје жене које „соче” младићима девојке из Босне и тако зарађују новац. Те проводацике су, наравно, и саме биле доведене из босанских села.

Ни најстарији казивачи не памте да је било куповина младе, чак се не зна никакав траг том обичају, али су отмице биле врло честе, и завршавале су се онако како су млади хтели упркос жељама родитеља: „Да сам хтела да будем с тобом не би ни долазила овде” (речи отете девојке упућене мајци која је уз помоћ кмета хтела да је врати).

Често се дешавало да ћерка доведе зета у кућу. Долазио је обично у кућу где је била потребна његова радна снага, а био је из куће са много браће — наследника. Такав зет је назван „уљез” и село му се понекад отворено подсмевало: „Бежи ти, мајку ти уљеску, шта се ти мешаш”. Уљез је равноправно учествовао у подели имовине младиног оца, али је уз то обично добијао обавезу да се брине о својој жени и одржава имовину до краја живота, често и да издржава женине родитеље. У случају да своје обавезе неиспуњава могао је бити отеран. Уљез је задржавао своје презиме, али је славио женину славу јер „земља слави славу”.

Село је осуђивало брачно неверство, мада је ригорозније неверство жене. Прича се да је неки Јаков Лазаревић (живео пре I светског рата) сасвим јавно волео удовицу Милку Видић (удовци и удовице су релативно лако поново ступали у брак), живео с њом, па чак је на слави стављао у прво чело иако је имао жену и петоро деце.

Породица

Домаћинство је у просеку некад имало 4—5 деце. Некад су се више волела мушка деца, са променом традиционалне културе и то се мења, а деца се изједначавају у родитељској љубави. Брак без деце није могао бити срећан. Муж је чак неплодну жену удавао за другога, обично за удовца.

Супрузи нису могли строго контролисати број порођаја, па је било честих, нестручних, насилних абортуса који су завршавали трагично.

Постојало је посиновљење. Супружници без деце су да би сачували брак доводили децу у кућу, обично или из исте фамилије или из истог села.

Ванбрачна деца су била срамота, „огромна срамота”, село је подједнако осуђивало и мушкарца и жену, па се настојало на тајном абортусу или уништењу деце по рођењу.

Новцем и имањем располаже муж. Сав новац који жена сама заради предаје мужу. Реч мужа је битна и приликом деобе имовине и може да обесправи поједину децу. Са женском децом то је био чак чест случај. Жена је морала да слуша мужа, никако да му пребацује, већ да се послушно договара. Муж је могао да туче жену и то му нико није оспоравао. Смео је чак да је удари у друштву. Жена је обично дворила мужа, млада жена чак није имала право ни да заједно с њим седа за трпезу, а у првим годинама брака избегавала је да му се директно обрати, док је касније то чинила слободно и називала га је именом. Млада је обично прала ноге свекру, а у евентуалној свађи свекрве и снаје, муж је по правилу био на страни мајке. Слична надређеност постојала је у односима браће и сестара. Брат је заповедао сестри, могао је врло лако да је удари, и био је „старији и кад је млађи”.

Подизање деце је била мајчина обавеза. Деца су све до пунолетства љубила руке и оцу и мајци, и о својим проблемима причала само мајци. Мушкарац је могао да пуши тек кад се ожени. Греси и непослушност мушког детета су се и могли опростити, греси ћерке никако не. Девојка је била строго кажњавана и морално осуђивана ако се недостојно понаша (прича свашта, и што треба и што не треба”), ако крши строге норме љубави и секса, ако се неприлично облачи (шминкање, ношење панталона) и слично.

Задруга

Задруга великих породица које сачињавају више браће, браће од стричева са женама и децом, некада је било скоро у свим фамилијама. Чинило их је по 50 укућана. Живело се у једној кући, ту се и обедовало и спавало. Послове је водио домаћин задруге, а у случају његове болести

улогу наредбодавца преузимао је најстарији син. Домаћин је свакодневно одређивао послове мушкарцима, и они су добијали, по правилу, различите задатке. Једино се знало ко стално ради са воловима и колима, или је вичан неком занату (зидар, обућар). Жене су имале утврђене послове у дужем временском периоду. Обично су се једном годишње смењивале на пословима мужења крива и оваца и справљања сира и кајмака (СТАНАРА) и кућним пословима, спремање хране (РЕДАРА). Отац, домаћин задруге, руководио је свим зарађеним средствима, а његова жена је заповедала снајама.

Задругари су сви устајали у исто време. Доручковали су заједно. Деца су јела одвојено од одраслих. За трпезом се седало по утврђеном реду — у првом челу је седео отац — домаћин. Остали се обеди нису обављали у устаљено време због целодневних послова и различитих задатака. Задругари су спавали у највећој просторији — оцаклији — сви заједно, и ожењени и неожењени. Младенци су прве године спавали у одвојеном вајату, а млада те прве године није бивала ни станара, ни редара. По рођењу првог детета и младенци су прелазили у заједничку просторију.

Задруге су се делиле услед промене традиционалне културе и услед нових економских односа. Ипак је и пре ових неумитних узрока распада, било уситњавања задруга због неслагања браће, које је како кажу стари казивачи увек потицало од неслоге и свађе жена.

Највећа породица у овом крају, данас је задруга Веселина Гавриловића из Робаја. Он је удовац, без деце, заједно је у задрузи са својим синовцима, и то су, кажу мештани, најбољи земљорадници у крају. Веселинова задруга броји 15 чланова.

СРОДСТВО И СРОДНИЧКИ ОДНОСИ

Крвно сродство

Група сродничких породица које воде порекло од заједничког претка назива се фамилија. Рођаци по женској линији називају се „тазбина”. Куће фамилије су обично лоциране на једном, релативно уском делу села.

Сви су у фамилији род без обзира на сродничку удаљеност. О томе кад се сродници могу венчати не постоје истоветни искази казивача. Једни тврде да се по мушкој линији сродници могу венчати тек после седмог колена, док други тврде да је дозвољено већ после четвртог. Ни за дозвољеност венчавања сродника по женској линији нису једнаки подаци. По једнима нема разлике од мушке линије, док други тврде да се сродници по женској линији могу венчавати већ после трећег колена.

Називи рођака по женској и мушкој линији уобичајени су за овај крај (отац, син, унук, праунук, чукунук, беле пчеле, и сл.).

Вештачко сродство

У Рајковићу је постојала честа појава усвајања синова. Усвојеник је имао иста права као и рођена деца, али га је домаћин могао и да „најури”.

Побратимство, сродство по млеку и друга вештачка сродства нису карактеристична за овај крај и немају никакве препреке за склапање бракова. Побратимство се своди на обично пријатељство, а дојење туђе деце, раније честа појава, није значило успостављање сродничких односа.

Кумство је представљало скоро потпун сроднички однос. „Из кумове куће се не доводи млада, нити се у њу удаје ћерка”. Кум је поштован и наследан с колена на колена. Верује се да промена кума утиче на пород и одгој деце, да баксузира и доноси несрећу.

ОБИЧАЈИ СЕЛА РАЈКОВИЋ

ОБИЧАЈИ ОКО РОЂЕЊА ДЕТЕТА

Раније су се обично више желела мушка деца због имања и очувања лозе. Нису постојале никакве одређене радње за обезбеђивање мушког порода, зачеће детета или полне моћи младожење.

Жена која није желела да неко време рађа односила би кошуљицу пређашњег детета под камен или неплодно дрво (јасика, бреза) а затим у кући бројала онолико греда од крова колико побачаја жели да има. После тог броја она може нормално да рађа.

Да би се прекинула трудноћа кувале су се разне траве (лијандер) или се стављао рен или биљка водопија у грлић материце. Такође се пило пиво и истовремено јео квасац да би се изазвао побачај. Трудна жена не сме да носи иверје на крилима јер ће дете повраћати. Не сме гасити ватру ногом јер дете може да постане вештица, не сме да иде на раскрсницу јер се ту увек привиђа и остављају белеге и уроци, не сме да једе зечије месо јер ће дете бити разроко, не сме се купати нага јер ће се дете утопити, не сме да иде на дрвљаник, да налаже жито за жетву нити да иде где кокошке скачу с гнезда, не сме ништа да украде јер ће дете имати флеку. Трудници не сме ништа да се одбије, јер ће мишеви све да поједу, на њу не сме да се баци земља јер ће дете јести земљу, не сме се на њу ни ножем јер ће дете имати зечију усну. Када се кува ручак, па мрва хлеба упадне у јело и трудница то поједе — дете ће имати падавицу, када се жена породи млеко не сме да јој падне на шпорет јер више неће имати млека за подој. Пелене не смеју да остану напољу преко ноћи јер ће дете плакати и неће моћи да спава.

Раније су се жене саме порађале у кући или где се у том тренутку нађу (колиба, њива). Жена би чучнула и на земљу ставила ћилим, деку и слично. Пупак је сама секла српом и везивала га црвеним концем. Одсечени део пупка и постељница се закопавају у ђубриште, а на пупак се детету превије крпа натопљена воском.

Верује се да ће детету бити лепе и танке обрве ако му се при рођењу намажу изметом.

Дете први пут окупа свекрва у млакој води, следећи 40 дана се при купању у воду сипа мало зламања (водица која се донесе из цркве када се дете роди), том приликом поп даје детету име независно од кума и уписује у црквене књиге.

Иначе водицом мајка пере руке ујутро, када пође да музе краве. Дете се купа тако што се полива од главе према ногама.

Када се дете први пут повије десна рука му се остави слободна да би било радно. Повијало се пртеним и вуненим пеленама а повој се плео од вуне. Дете се цело повијало до 5—6 месеци, а ноге и до 10 месеци.

Жена не сме да има однос са мужем 40 дана после порођаја.

Прве седмице породиља са дететом лежи на поду, где се стави слама и ћилим.

Ако се дете роди у кошуљици верује се да је „виловито”. Кошуљица се чува и када војник пође у рат узме се парче кошуљице, зрно кукуруза у комуши, двострука влат од пшенице и по једно парче од горњег и доњег прага на вратима — све то стави се у крпицу и зашије у појас. Верује се да то штити од метка.

За дете које се роди на Велики петак или Божић каже се да је ишло у облаке.

Ако се дете роди са неким недостатком приписују му се греси старијих. Да би се утврдило на које ће се поколење одразити греси, изведу се у недељу волови на њиву и на коју бразду слети птица то ће колено испаштати, затим се волови пуштају и враћају кући.

Када се дете роди оцу се цепала капа, а свекрви блуза или марама. Дете први пут загрли нека друга жена, она је даривала дете и сматрана је другом мајком. Брак са породицом те жене није био дозвољен. Бабине су се обично правиле заједно са крштењем и тада се дете даривало. Крштење се обично правило у Цркви, тада кум донесе парче платна (крсница) и на њему држи наго дете. Детету се такође одсече мало косе у облику крста и стави на очеву кошуљу и то двоје се обично ставља под дете, затим поп попрска босиљком дете умоченим у знамење, кум му да име. Деца су се чувала у колевкама на врху колевке се налазио телиг преко кога се стави покривач да би дете могло да дише у колевци се налазила сламарица — дека — јастук и покривач, а испод сламарице се стављао бели лук, глогов трн, очеве преврнуте чарапе и ведеместар (ножић). То је чувало дете од урока.

Када мајка жели последњи пут да подоји дете, намаже дојку љутом паприком или било чим љутим да би се детету огадило.

Када дете добије температуру, онда се маст прпере у девет вода и тим се маже или се стављају сирћетне облоге.

Ако дете болује од великог кашља, истопи се гушчије сало и даје детету три пута на дан по једна кашичица, такође се скува и пропасира корњача или жаба.

Да се дете не би ојело стављена је маст у воду за купање, а ако се деси да се оједи онда се то место поспе катом, дуваном или прашином из куће (обично када се ујутро почисти).

Када дете пуно плаче, мајка каже: „Сунце за гору, а (нпр. Милени) плач у гору”. У том случају се такође саливала страва. У сито се стави чанак са водом, а олово се добро загреје па се спушта у воду. На површини воде се направи фигура онога од чега се дете уплашило. Сито се ставља детету над главу, груди и ноге и каже се: „Лева рука крста нема, овде ника бољка места нема, бежи страва тера те очева и мајчина справа”. Ово се затим баци на раскршће. Још један начин да се одагна плач је да се умеси колачић са рупом у средини да се узме главица белог лука оде са дететом близу воде и каже: „УХУ, ко те виче тражи ме вила из горе да пошаљем сина на весеље, послаћути колач и главицу белог лука ако

вам је каква мука". Хлеб и лук се баца преко воде, окрене се и иде кући али не сме да се осврће више.

Када дете треба да прохода прави се дрвени дубак а када дете добије први зуб, онај ко га први види треба да дарива дете.

Прво шишање обавља ујак, и та се коса чува, а ујак треба да да новац детету.

Када деца често умиру, мора да се мења кум. Тражи се од кума да опрости, па се изађе на пут и ко први наиђе постаје нови кум. Раније се рођендани нису славили. Тог дана је мајка обично давала детету неки слаткиш или мали дар. Овај обичај постоји од пре отприлике 20 година.

СВАДБЕНИ ОБИЧАЈИ

Свадбени обичаји су се доста мењали. Много старих обичаја је нестало, а јављају се и нови.

Новодације (проводације) су некад имали велику улогу. Преко њих су се девојке и младићи упознавали. У ствари њихов задатак је био да момка хвале код девојке, односно да убеди девојку да се уда за тог младића. Ако се свадба спроведе, новодација добија дар (продацилук).

Некада је било доста случајева, да девојка побегне од родитеља и уда без њихове сагласности. Свадбени обичаји у овом случају, не разликују се од обичаја када се девојка уда уз сагласност родитеља.

У прошевину иде младожења и његова ближа родбина: отац, мајка, брат, сестра и др. При прошњи, просци дарују девојку и она њих; погађају се за девојку и договарају с њеним родитељима шта ће да донесу у младожењину кућу (говоре о миразу). Девојка није обавезна да донесе мираз у младожењину кућу — то је ствар договора. Ако је јединица, онда у мираз најчешће добија очево имање, а ако има брата — дукате. На прошевини се пева и игра, а врше се и договори за свадбу и испит.

После прошевине долази испит (поп испитује). Дешавало се, да се на испиту младенци први пут виде. Поп их пита да ли су добровољно решили да се узму, да их неко није натерао и у крштеницама гледа да нису у крвном сродству.

Вереник посећује вереницу и пре венчања.

Када се на прошевини одреди термин за свадбу онда се позивају сватови. Сватове позива свекар. Прво се позивају стари сват и кум, а затим остали сватови. Они се позивају чутуром (буклијом), а у њој је ракија. Сватови стављају дарове на буклију (кошуље, пешкире, ћебад и др.). Сватови приликом позива сипају мало своје ракије у буклију.

Главни сватови су: стари сват, кум и домаћин. За старог свата се обично узима најбољи младожењин друг, а може и неко из родбине. Девер је неко из младожењине родбине (може бити мушко или женско). Његова улога је да чува младу. Главну улогу на свадби има заова. Дужност осталих жена на свадби је да кувају и да служе сватове (такозване редаре). Ашчије су мушкарци који имају задатак да кољу стоку и секу месо, и да примају прасиће које добију као поклон од сватова.

Увече, уочи свадбе у младожењиној кући се спрема вечера, долазе свирачи и играју се народна кола и певају песме.

Младина спрема се одвози уочи свадбе младожењиној кући. Свекрва сачека спремину и распреми у соби у којој ће спавати младенци.

Сватови имају барјак и носи га кум. Барјак кити свекрва и на њега ставља кошуљу и још других ствари. Плету се венци којим се кити капија и кола.

Када се ујутру крене по младу, у врх чела се ставља тањир сира и хлеба. Сматра се да ће брак бити успешнији и дуговечнији. На челу поворке су кола у којима је кум са барјаком. Иза њих су остали сватови. Пред младинам кућом прво иде чауш (чауш је најчешће домаћин зет). Кад стигну пред младину кућу сватови гађају јабуку. Први је гађа стари сват, а после остали сватови. Док не погоде јабуку не могу да уђу у двориште. У дворишту прво дочекују родитељи младе. Онда се седе за столове и почиње ручак. Млада се изводи тек када почне да се служи печење. Њу изводи брат и онда је продаје сватовима тј. деверу. Она све време двори свекра, младожењу, старог свата... Млада не сме јести ништа, јер ако буде јела месо верује се, да ће јој деца бити балава. Млада само ујутро сме да једе (сира и кајмака). Када се заврши ручак на крају стола се доносе дарови и стављају пред младожењу. Стари сват пакује дарове (које младожења добија) на кола и одвози. Када полази, млада се поздравља са мајком и оцем, родбином, другарицама и комшијама. Другарице повуче за нос, да би се и оне што пре удале. У колима млада седи позади са девером, а напред је младожења.

Из младине куће сватови иду на венчање у цркву. Венчава их поп. Поп им веже десне руке, а на њих кумови стављају дарове (ако су их довели). Онда иду по цркви и млада удара младожењу да би је поштовао и шапуће:

„Води вола око стола
кад во у цркви рикну
онда човек на ме' викну”.

Када се младенци венчају, обично зет иде по муштулук. Ту му свекрва даје прасе, ћебе и ћевап. Он се враћа пред сватове и даје свима по мало од ћевапа (месо нанизано на дрво). У младожењино двориште прво улази барјак па кум па млада. Младу прво сачекује свекрва и љуби се са њом.

Пред младожењиним кућом, млада баца јабуку са парама на кућу. Затим баца и сито на кров. Када сито падне на земљу, сватови га одмах изломе и баце. Млади износе наконче. Она га три пута окрене и љуби. Дете дарује (свеже торбицу и кошуљу на раме).

Касније почиње свадбени ручак. Сви сватови седе за столове, а ашчије и редаре доносе јело. И млада присуствује гозби. Она седи до девера и младожење.

Увече у младожењину кућу долозе иглари тј. младина родбина и другарице. Они јој доносе игле и плетиво и стављају га млади у крило.

Сутрадан код младожење долази младина родбина у госте — пријатељи. Млада тада дарује своје родитеље, браћу, ујаке и ужу фамилију (кошуљама, ћилимима и другим).

Трећи дан, млада, младожења и његова родбина иду код пријатеља (младиних родитеља) на ручак.

Млада мора прва да устаје у кући, да доноси воду, полива укућане, пере им обућу... Прича се, да комшије поране да виде младу како носи воду, да би рекли да ли је млада вредна или не.

Ако млада побегне од младожење, после тога не сме да излази из куће (због срамоте) док се поново не уда.

Ако се удовица поново удаје, не прави се свадбено весеље (човек не може два пута да буде младожења а жена млада). Само се прави мали ручак.

ГОДИШЊИ ОБИЧАЈИ

Први празник у години је Божић (7. I). Два дана уочи Божића је Бадњи дан, а уочи је Пећиндан. На Бадњи дан се иде у шуму (обично домаћин) и сече се Бадњак — искључиво церово дрво. Први ивер од Бадњака се понесе кући и чува целе године у млекари. На Пећиндан се коље и пече прасе — печеница.

На Бадње вече (уочи Божића) се сече Бадњак и уноси у кућу. Уноси се и зобна слама на коју поседају деца и вичу: „Пију, пију, квоч, квоч”. Она остаје у кући два дана, а трећи дан се ујутро износи и ставља на сваки калем.

Вечера на Бадње вече се састоји од пребранца и пите. Домаћица окади кућу и укућане тамјаном и сви се три пута прекрсте.

На Божић се ујутру од бубаца и дигерице из печенице прави паприкаш. Рано ујутро долази полазник. То је комшија или пријатељ који први уђе у кућу и он разгрће ватру, а домаћица му дарује јабуку и понуди му ракију. Некада се пре полазника у кућу уводио во. За њега се месио колачић са рупом на средини и стављао му се на рог. После ручка се во упрегне у саонице и иде се кроз село.

Бадњак се ложио сва три дана, а што остане уноси се уочи Нове године (14. I) у кућу и каже: „Како ја љубио бадњак тако моје овце јагњад”. Кућа се не чисти, столњак се не скида и судови се не перу сва три дана Божића.

Божићни ручак се састојао од печенице (неко ставља и кокошку у њу), сарме и чеснице (божићни хлеб са паром) — „Ко нађе пару у чесници, његов је новчаник целе године”. Од печенице се остави глава за Нову годину, плећка за Богојављење (19. I).

На Нову годину се умеси хлеб од пројиног брашна — василија и ишара зовиним прутем.

На Богојављење се гледа у плећку да ли ће бити добра година. Тада се ишло у Пауне, где је био освештан бунар па се одатле доносила водица у флаши. Та се вода чувала целе године, и није могла да убајати.

Савињдан (27. I) се славио у школама. То је светосавски сабор. Одређивао се један домаћин да спреми ручак, а долазили су сви сељани, чланови одбора, људи из општине, док су пак деца деклемовала. Са савињданом се завршавају божићни празници.

У марту је почињао часни — ускршњи пост који траје шест недеља и завршава се са Ускрсом. За то време јео се кунус, бели лук, пасуљ, проја и кромпир.

22. марта су младенци. Тада младини родитељи, фамилија и пријатељи долазе на ручак код младожење и доносе се дарови.

Ускрс мења датум (мај или април). Недељу дана пре Велике недеље (недеља уочи ускрса) иду цигани по селу, свирају, певају и добијају дарове.

На Велики петак пред Ускрс се фарбају јаја. Раније су се фарбала копривом (зелена), љуском од црног лука (браон) и галицом (боја у грумуљицама) која се куповала код бојације. Јаја су се шарала воском (листићи гранчице и сл.). Сваком ко дође у кућу дарује се јаје а такође и „куцало”.

Спасовдан је крајем маја (назива се и велики четвртак). Пре њега је Водени четвртак, кад се не ради. Сви у селу славе Спасовдан (сеоска преслава) и спремају ручак. Уочи тог дана се сече лесково пруже и носи се у њиву. У њиви се направи крст од тог пружа и забоду у земљу. То се раније радило да би се српска земља разликовала од турске.

У јуну су Духови и Покладе. На покладе се мушкарци скупе у кафани и ко се од њих први напије постаје председник бекријског друштва за целу годину.

28. VI је Видовдан и тада се завршава школска година.

Уочи Ивањдана (7. VII) се плету венци од траве ивањаче и стављају на сваку капију.

Огњена Марија (30. VII) и Свети Илија (2. VII) се празнују због грома. 27. IX је Крстовдан. Каже се: „Ко се крстом крсти, тај на Крстовдан мрси”.

У октобру, новембру и децембру не постоје значајнији празници, сем Усекованија, Митровдана, Никољдана који се славе појединачно (као кућне славе).

НАРОДНА ВЕРОВАЊА

НАРОДНА ВЕРОВАЊА О ЖИВОТИЊАМА

Веровања о вуку

Од Андријевдана до Савиндана празновало се због вукова. У том периоду укућани су се морали придржавати одребених забрана: није се смело спутити, није се двостручио ни конац, ни вуна, нити било шта друго. Прекидао се рад на састављању саоница све до завршетка празника. Кршење наведених забрана и ограничења условљавало је штетне последице углавном за стоку, јер би је у том случају вукови често у току године нападали. Забрана у вези састављања саоница се односила на људе. Прекршитеља забране или неког од његових укућана би у току те године сигурно пресрео и заклао вук.

У истом периоду, од Андријевдана до Савиндана, било је забрањено помињати име вука, јер се изговарање његовог имена сматрало еквивалентним његовом дозивању. Иста забрана је постојала при сејању паприке. Због чега и тада нису умели објасинти.

За врачање и лечење разних болести користио се вучији „зев” — опкројена кожа око вучије чељусту. Одмах по рођењу дете би провлачили

кроз „зев“, како би брже расло и било веома напредно. Вероватно су, сматрајући вука једном од најотпорнијих и најјачих животиња, веровали да ће дете, провлачењем кроз „зев“, попримити неке од његових особина. „Зев“ се користио и за лечење најразноврснијих болести: падавице, урока, црвеног ветра, ... Кроз њега се провлачило и дете које је често мокрило у кревет.

Не приписују му се никаква надприродна својства, као што су на пример да се може претворити у вампира или ђавола и слично.

Веровања о змији

Постоји веровање да свака кућа има своју змију заштитницу — змију чуваркућу, која живи испод кућног прага или у зиду. Обично се не појављује све дотле док се неко од укућана не огреши на неки начин — не пости или ради на празник. Тада обично излази из склоништа, на празник, а њен излазак треба да означава опомену да се тако нешто више не сме десити или да предскаже неку несрећу као последицу греха. Најстрожије је забрањено је убити. Само њено име чуваркућа каже да она штити кућу од зла. Њеним убијањем кућа би изгубила свог природног заштитника, тако да се укућани не би могли више ни на који начин заштитити од било којег вида несреће. Најчешће после њеног убиства неко од укућана би обавезно умро.

Јереминдан је био празник посвећен змијама. Ујутру, пре изласка Сунца, неко од укућана би обишао једном или трипут око куће, лупајући о неку канту или шерпу. На тај дан у кућу се нису уносила дрва и прутећи, нити се смело ништа ушивати иглом и концем. Ови предмети очито асоцирају на змије. Њихово уношење значи уношење самих змија у кућу, а то би условило њихов чест долазак у току године.

Постојала је, као и код вукова, забрана помињања њеног имена, што је било исто што и њено дозивање. У народу кажу колико је пута поменеш зими, толико ће ти пута доћи лети.

Такође постојала је забрана убијања, не само чуваркуће, већ и свих осталих змија. Постојало је веровање, да што више убијаш змија то ће ти се све више њих појављивати у кући. Због тога ако није било неопходно нису их убијали.

„Гујин свлак“ — змијска кожица се користила за лечење црвеног ветра, затим мазањем руку спречавала је њихово знојење, због чега су је често користили орачи. Кожица је била коришћена као део за прављење амајлије против урока, у коју су поред ње стављали и корен од хајдучице, кичицу, катрион, бели лук и глогов трн.

Веровање о птицама

Буљага-совуљага или сова предсказује несрећу — тучу или болест или смрт. Ако лети близу куће онда предсказује смрт. Гавранови, такође, предсказују смрт: ако два гаврана лете преко нечије куће у правцу гробља и при том се бију, онда ће неко од укућана умрети.

Сврака предсказује долазак гостију или писма.

Сенице предсказују срећу.

НАРОДНА ВЕРОВАЊА О АТМОСФЕРСКИМ ПОЈАВАМА

Веровање о атмосферским падавинама

У току године на поједине празнике — Белу Суботу, Белу Недељу и Водени Четвртак — не сме се напољу простирати веш, како град не би уништио усев.

Орач не сме на њиви, коју је одредио за орање, оставити ни један део неузоран, јер би му град у том случају потукао целу летину са њиве.

Кад је облачно, да би спречиле надолазак невремена, неке жене изађу испред куће па вичу: „Еј, врати тамо твоја бела (говед) наша су црна”. Верује се да ће на тај начин отерати ђаволе који носе градоносне облаке. Да би уплашиле ђаволе, жене би подизале сукње и плескале рукама по голој задњици, превртале би се преко главе, трчале голе око куће и чиниле хиљаде разних ненормалних радњи. Неко би подигао секиру, са оштрицом окренутом према небу и витлао њом по ваздуху.

Веровање о грому и муњи

Св. Илија је тај који ствара муње и громове. По народном веровању он се на небу вози у колима, које вуку четири коња. Када бичем ошине коње, онда засветли светлица, а када кола затутње, онда загрми.

Такође постоји веровање, да када грми, онда Св. Илија гађа ђаволе. Ако погоди дрво онда се ђаво сигурно налазио испод дрвета. То дрво се не сме употребљавати за ложење ватре, јер може да експлодира у шпорету. Такође, то дрво не треба користити за грађевински материјал.

Веровање о дуги

Ако прва дуга у години има пуно разноврсних боја, онда ће бити родна година.

Ако се човек провуче испод дуге промениће пол.

ВЕРОВАЊА О ЧОВЕКУ

Народна веровања о уроку

Дете које се роди у кошуљици имаће способност да урекне. Та способност му се може одузети ако му се врелим гвожђем запече задњи вратни пршљен.

Најчешће се могу урећи особе „слатке крви”, младе труднице и животиње.

Кад жели да урекне неког, она се мало избечи на ту особу, као кад се неко зачуди кад види нешто лепо.

Најбоља заштита против урока је бели лук и глогов трн. При облачењу најбоље је обући распарне чарапе, јер и то штити од урока. Ако пролазиш поред урочнице треба да се ухватиш за дугме.

Жене кад желе да урекну туђу стоку, уочи Божића, Бурђевдана и Великог Петка, се скину голе и јашу на вратилу до туђе штале, где музу краве и при том говоре: „Имам ноге сврачије, музем краве свачије”.

Оболелој особи од урока се гаси угљевље. У шерпу пуну воде се стави белег оболеле особе или животиње, а затим се гаси угљевље. Неколико угарака се баца у воду, а сваки од њих намени некој од жена за коју се мисли да је урекла. Она жена чији је угарак запиштао и на који је пао белег је урочница. Водом, у којој је гашено угљевље, оболела особа се умије, а потом се она проспе у правцу запада. Ако је у питању животиња вода се баца преко ње, исто, у правцу запада.

МИТСКА БИБА

Веровања о вампиру

Повампирити се могу само обешене или убијене особе или оне које је мачка или пас прескочио.

Вампир се састоји само од коже. Обично се појављује огрнут неким дроњама, са великим оштрим зубима и ноктима, закрвављених очима, мада некад може бити и невидљив.

Појављује се у периоду од поноћи до три сата ујутру, када закуричу први петлови. Напада и дави људе.

Као заштита од њих на прозоре се стављају бели лук и глогово трње.

Вампир се могао уништити само ако би га проболи глоговим колцем. После пробадања колцем из њега би излетела душа у облику лептирице, и отишла на други свет.

Веровања о вештицама

Дете које се роди у кошуљици постаће вештица. Увече из ње излази дух у облику лептирице и напада децу, сисајући им крв.

Ради заштите поред дететовог кревета или на прозор и врата се ставља бели лук. Може се уништити само спаљивањем. Тог тренутка кад неко спали лептирицу, особа која се била претворила у њу, умреће.

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО

ЉУБАВНЕ ПЕСМЕ

Соко лети с мора ка Дунаву
и он носи под крилом девојку.
Љуто пишти под крилом девојка:
„Остаде ми јаруг не доведен,
сеје немам да ми га доведе,
брата немам да ми га донесе.”
Проговара Јелена девојка:
„Ја сам сеја, ја ћу га довести,
имам брата, он ће га донети.”

* * *

Чувам овце доле у јасењу
гледај драги па доби код мене
само пази да не види нана,
ти порани са мном за овцама,
„Дошао би али немам куда,
твој је ћале заградио свуда.”
„Поћи драги, од'кле Сунце греје,
отуд ћале заградио није.”
Чувам овце доле у стрњике,
дође драги свира музике,
а ја ћаво, хоћу да га дирам:
„Дај ми, Миле, музике да свирам!”
Чувам овце у зеленој луци,
прође Миле, прстен му на руци.
„Дај ми, Миле, тај прстенчић плави
да га ставим на мој прстић мали”

* * *

Доби, Миле, до великог глога,
ако ниси велика господа,
скин' ципеле па обуј опанке,
ако ниси јединац у мајке.

* * *

Волим Мила, браон јелечета,
па да нема земље ни парчета.
Покри, Миле, кућу шаровином,
не меша се љубав с имовином.

* * *

Лолин прозор за мој прозор веже
ја га видим кад у кревет леже,
кад порани волове да рани
тако пева ко славуј на грани.

* * *

Ој, Миљана, миље моје,
путем иду момак и девојка,
путем ишли па се миловали.
„Залуд дико, наше миловање,
сазнадоше наше миле нане.
па не даду да ти доћеш за ме”.

* * *

„Зелен орај па се посавио,
где си тако, Миле, поранио?”
„Поранио да обићем њиве,
моју малу да не стоји с киме.
Нисам дошо ни до по шљивика,
моја мала стоји с два војника,
руку пружа примиче се ближе
низ образе суза сузу стиже”
Ја на бунар Миле у ливаду,
носи кофер пошо у команду:
„Добро јутро, девојчице мила,
јеси ли се другом обећала?”

* * *

Проће Миле и пропева
и волове протера.
Чуј га, мајко,
како пева и волове тера.

* * *

На откосу провенуло сено,
више драги стајати не смемо,
твоји чули, а моји већ знаду,
нама двома стајати не даду.

* * *

„Марамница, около вуница,
Доћи, лоло, док сам чобаница.
Ако не знаш где ја чувам овце,
ти ћеш чути на овцама звонце,
само пази да не види нана

да сам стобом код оваца сама.
Чувам овце, мене чува нана,
све се боји отићићу сама.
Једно вече иштетала нана,
иду овце, а нема чобана,
Стадо моје, сво ми поцркало,
што ми ниси драгана дозволао;
стадо моје, само ћеш остати,
моји су ме решили удати”.

* * *

Дунавe, Дунавe, водо 'ладна,
што стојиш?
Шта чекаш?
Што се не разлеваш?
Стајаћу, чекаћу још годину дана,
стајаћу, чекаћу за драгана мога.

* * *

Висок голуб гранати
стајати нам не даду.

ЗДРАВИЦЕ

- Срећна ти слава, домаћине!
- Срећан дан и састанак срећни били!
- Срећан радни дан!

* * *

- Добро вече, рођаче,
- Добро вече, брате,
- Срећна ти слава!

* * *

- Прва чаша: Е, писмо прву
да попијемо и другу!
- Друга чаша: Е, писмо другу
да попијемо и трећу!
- Трећа чаша: Пописмо прву и другу,
трећом чашом за свету Тројицу
живу Богородицу
где се помињало ту и помагало!
- Четврта чаша: Писмо другу и трећу
за четврту-добродошлицу.
Добар глас дон'о, а бољи поно!
- Пета чаша: За здравље домаћина,
домаћине све у ваше здравље!

СВАТОВСКЕ ПЕСМЕ

Све пева двоје и двоје,
све пева двоје и двоје,
само нам не пева девојка.
Моли мајка кићене сватове:
„Кад будете кроз јелово верје,
сачувајте мојој снајци перје.”

* * *

Пријатељу, изводи девојку,
молила нас Ђувегијина мајка
да јој не би закаснила снајка,
да водимо нашу милу снајку,
да видимо да ли су прсти за наше прстење,
да л' је тело за наше одело.

* * *

Ајде, снајка,
поздрављај се с мајком,
с мајком,
с милом мајком,
па с милом сејом,
с милом сејом,
с фамилијом целом.
Мила мајко, немој туговати,
ћерка ће ти код нас девовати.”

БОЖИЋНА ПЕСМА

Божих, Божић, мили дан,
међ нама се рађа Бог
Све су душе обасјане
чистим зраком зракатим
сва срца су пуна спремајући за тај дан
као да је близу крај.

У Божића три ножића:
један сече печеницу,
други — чесницу,
трећи — гибаницу.

Божих, Божић, бата
носи киту злата
да позлати врата
од боја до боја
и сву кућу до крова.

УСПАВАНКЕ

Имам јагње малено,
руно му је свилено,
по ваздан се играм с њим
као с другом најбољим.
Свежањ траве накосим,
па је њему доносим;
доносим на слану
моме милом бекану.
Кад се тако најео,
он поскочи весело.
Звонце звони цин-цин,
'ајд у гору за њим,
умиљато јање, ти,
ко те неће волети?!

* * *

Цупа, цупа, цанца,
тера баба старца,
а девојка момчића
за два и по грошчића.

ДЕЧЈЕ ПЕСМЕ

„Дај ми, мама,
танано канапче
да за ногу вежем
оно мало врапче
што пред кућу паде,”
тако моли Раде
„Дала бих ти, сине,
и читаво клупче,
ал не дирај
оно мало мангупче,
оно тражи мило
материно крило.”

Једно дете, остало без мајке,
све се скита и за мајку пита:
„Оче, мили, где сте мајку скрили?”
Мајка спава очи не отвара,
на гроб похитало.
„Устани ми мајко,
с те земље ледене
па нарани, мајко,
сироче младо!”
„Иди, сине, дома

мајка ти је нова!"
„Јесте нова али
није добра!"
кад ми хлеба даје —
броји залогаје;
кад ми косе мије —
по глави ме бије;
кад ме купа —
од корито лупа.
Устани нам, мајко,
из те земље хладне,
па нарани сирочиће младе!"

ХРОНОЛОГИЈА НАЈВАЖНИЈИХ ЗБИВАЊА ОД 1941. ДО 1945. НА ПОДРУЧЈУ ОПШТИНЕ ЛАЈКОВАЦ

— наставак из претходног броја
Зборника радова —

1942.

3. јануар

Објављена је Уредба којом се забрањује примање Јевреја на конак, чување њихових ствари, новаца и вредносних папира, претећи смртном казном.

У Гуњевцу код Уба стрељан је Милисав Степановић, радник из Бајевца код Лајковца и борац Тамнавске чете Ваљевског НОП одреда.

5. јануар

У Мионици је одржан састанак председника општина у колубарском срезу, којем су тада припадале и општине у Боговаћи и Марковој Цркви. Том приликом у присуству преставника Фелд командатуре из Шапца разматрана је политичка ситуација на терену, апеловано да се пружа помоћ Немцима и њиховим помагачима да се подржи издајничка влада, претплати на квинслишку штампу и обезбеде поједине намирнице.

7. јануар

Космајски НОП одред добио је наређење од Врховног штаба НОП одреда Југославије да се из околине Фоче пребаци на простор Западне Србије и ухвати везу са преосталим борцима Ваљевског НОП одреда.

8. јануар

На подручје тадашњег ваљевског округа стигло је писмо ЦК КПЈ у коме се захтева јачање утицаја партизана на селу проширивање и учвршћивање народноослободилачког покрета, чување и уздизање партијских кадрова итд.

9. јануар

У селу Лесковице код Ваљева чланови Окружног комитета КПЈ за Ваљево и штаба Ваљевског НОП одреда разматрали су садржај писма ЦК КПЈ и донели одлуке које се односе на организационо учвршћење партизанских јединица и јачање партијског и политичког рада, не само у Одреду већ и са месним становништвом.

14. јануар

У варошицу Лајковац стигао је нови батаљон Немаца на челу са мајором Кригером и ту се стално стационирао.

Средином јануара

Под руководством Мирка Томића — Сељака, у Лесковицама је одржан састанак чланова Главног штаба НОП одреда за Србију на коме су детаљно проучена упутства Врховног штаба НОВ и ПО Југославије и Централног комитета КПЈ. Истовремено је одлучено да се од бораца дотадашњег Ваљевског НОП одреда формирају три нова самостална партизанска одреда и то: Ваљевски, Сувоборски и Посавско-тамнавски.

Штаб Ваљевског НОП одреда припремио је и објавио летак упућен српском народу у коме се сељаци позивају да напуштају квинслиншке редове и да се више неодазивају на позиве четника за мобилизацију, јер они воде братоубилачки рат.

У Лајковцу је образована нова врста немачке командантуре на челу са Фишером.

24. јануар

У селу Сушице изнад Ваљева у борби против Немаца и четника погинуо је Предраг Станаревић, аутомеханичар из Придворице код Лајковца и борац Посавско-тамнавског НОП одреда.

Друга половина јануара

Мирко Томић — Сељак, члан Главног штаба НОП одреда Србије у Лесковицама изнад Ваљева образовао је Команду групе партизанских одреда Западне Србије у коју су ушли: Жикица Јовановић — Шпанац, Милорад — Миле Милатовић и Радивоје Јовановић — Брадоња.

28. јануар

У селу Брезовице изнад Ваљева на састанку Окружног комитета КПЈ за Ваљево одлучено је да се чланови Окружног комитета: Милица Павловић — Дара и Љубомир Петровић — Мингеј ангажују на терену око Ваљева; Милка Минић и Сретен Читаковић да пређу на терен Колубаре и Качера; док су у Азбуковицу, Рађевину и Подгорину упућени Стеван — Стева Милатовић и Милијан — Мића Јеремић, тада чланови Среског поверенства КПЈ за Рађевину.

Крајем јануара

После познате борбе на Мравињцима у селу Сушице изнад Ваљева заробљен је Милован Петровић, опанчарски радник и предратни синдикални активиста из Јабучја код Лајковца, а тада борац Посавско-тамнавског НОП одреда, који је затим спроведен у шабачки логор и тамо стрељан 25. марта 1942. године.

29. јануара

У селу Брезовицама изнад Ваљева одржано је саветовање чланова штабова Ваљевског и Космајског НОП одреда, на којем је одлучено да се напусти партизанска слободна територија и одређена им оперативна подручја на којима ће убудуће деловати.

31. јануар

На састанку Окружног комитета КПЈ за Ваљево, одржаном у ваљевском селу Брезовице, одлучено је да се сачини и штампа нови проглас народу. Проглас је позивао месно становништво да ступа у партизанске јединице и указивао на издајнички рад Недића, Љотића и Драже Михајловића.

Јануар

Врховни штаб НОП и ДВ Југославије установио је знање народног хероја, као највеће признање борцима, командирима, командантима и политичким комесарима који се својим јунаштвом и пожртвованошћу нарочито истакао у борби против окупатора и домаћих издајника.

2. фебруар

По одобрењу немачког командујућег генерала и заповедника Србије отпочело је формирање Српске државне страже, јачине од 17 000 људи, која је организовала мрежу посада, како по већим градовима тако и по седиштима општина.

5. фебруар

У Поћути изнад Ваљева убијен је Стеван — Стево Мамула, питомац Војне ваздухопловне школе у Рајловцу код Сарајева, рођен 1924. године у Бизовцу код Валпова, који је као избеглица живео у Словцу код Лајковца, од августа 1941. године борац и неустрашиви пушкомитраљезац Посавско-тамнавског НОП одреда.

6. фебруар

Министарство унутрашњих послова Недићеве владе обавестило је Министарски савет да на подручју ваљевског краја постоје јаки партизански одреди који представљају потенцијалну могућност за даљи развој народноослободилачке борбе у Србији и саветовало да се предузму најдрастичније мере како би се они уништили.

7. фебруар

На иницијативу Команде групе партизанских одреда Западне Србије одржан је састанак штабова сва четири одреда која су деловала на терену ваљевског краја. Састанак је одржан у селу Крчмар код Мионице, а том приликом је одлучено да се одреди пребаце у Јабланицу и Топлицу, а да се поједини партијски радници упуте на терен ради организовања илегалног рада.

11. фебруар

Из села Планиница са обронака Сувобора на партијски рад у околини Ваљева упућен је Милорад Петровић — Ујка, док су Трајко Стаменковић и Миле Ивковић упућени ка Нишугу. Само неколико дана касније они су похватани, а убрзо затим и стрељани.

12. фебруар

Партијски радници Влада Аксентијевић, Миладин Петровић, Будимир Давидовић и Веља Јеремић, који су по задатку Окружног комитета КПЈ за Ваљево пошли на терен Посавине ради организовања илегалног рада стигли су у Јабучје. Ту су у кући Чедомира Савића провели 48 часова одмарајући се и припремајући се за напоран пут који им предстоји.

14. фебруар

На Великом Маљену одржано је последње заједничко саветовање Команде групе партизанских одреда западне Србије са штабовима одреда који војно-политичким руководиоцима који су деловали на овом терену. Том приликом утврђен је редослед дејства партизанских одреда, а на подручју Посавине и Тамнаве упућен је Посавско-тамнавски НОП одред.

18. фебруар

На састанку Окружног комитета КПЈ за Ваљево, одржаном у Лесковицама, формиран је Месни комитет КПЈ за Ваљево и постигнут коначан договор око упућивања појединих партијских радника на терен ради организовања илегалног рада.

22. фебруар

У Мионици, тадашњем седишту среза колубарског одржан је велики народни збор на коме је говорио др Стеван Иванић, један од комесара у Недићевој влади, а пре рата директор Главног хигијенског завода у Београду и један од истакнутих задругара. Овом збору присуствовало је и један број грађана са подручја бивших општина Маркова црква и Боговаћа.

23. фебруар

Кроз лајковачка села Придворицу и Ратковац прошла је колона бораца Посавско-тамнавског НОП одреда на свом путу за Тамнаву и Посавину. О њиховој појави на овом подручју одмах су обавештени Немци и жандарми па су их убрзо напали.

24. фебруар

Код села Веселиновца удружени Немци, четници и недићевци напали су борце Посавско-тамнавског НОП одреда за време њиховог преласка преко набујале реке Колубаре. Одмах потом заробили су Лепосаву —

Лепу Вујчић, рођену 1916. године у селу Врановача код Коренице у Лици, члана КПЈ од 1940. године, учитељицу која је до рата радила у Лајковцу. Као болничарка овог Одрета она је остављена у Веселиновцу да помогне Добросаву Симићу команданту батаљона и Стевану Бороти, командиру чете, који су такође заробљени са њом.

Друга половина фебруара

Четници су ухапсили Михаила Станаревића, Драгана Теофиловића, Александра Илића, Проку Теофиловића, Живорада и Миодрага Милошевића, Живорада и Војислава Гавриловића, Јаћима Павловића, Стамену и Дивну Павловић и још неке родољубе из Придворице, Ратковца и Маркове Цркве, под оптужбом да сарађују са НОП-ом. Све њих су спровели у Словац и убрзо их пустили сем Михаила Станаревића и Живорада Гавриловића.

26. фебруар

У близини Алексинца заробљена је Јелена — Лела Трифунац, удата Поповић, учитељица из Мозгова, рођена 1911. године у Бајевцу код Лајковца, предратни комуниста и илегални партијски радник, која је убрзо потом стрељана у касарском кругу у Алексинцу.

28. фебруар

Између села Трлића и Новака у Тамнави распуштен је због јаке концентрације непријатељских снага остатак бораца Посавско-тамнавског НОП одреда. Том приликом командант Одрета Света Поповић је образложио новонасталу ситуацију, предложио разлаз и да се поново састану 18. марта 1942. године у шуми званој „Расток“ код Калиновца.

3. март

У Вујиновачи изнад Ваљева одржано је саветовање војно-политичких руководилаца Ваљевског НОП одреда на коме је договорено да се Одред пребаци преко Дрине у Босну и придружи осталим партизанским јединицама.

4. март

Борци Суворског НОП одреда напали су Железничку станицу Доњи Бањани, онеспособили неке инсталације и самим тим привремено онемогућили железнички саобраћај на прузи Лајковац — Горњи Милановац.

У ноћи између 5. и 6. марта

Борци Ваљевског НОП одреда код Бачеваца чамцима су се преко Дрине пребацили у Босну.

9. март

На стратиштима у Јајинцима стрељано је 96 лица из бањичког логора. Међу њима био је и Милорад — Миле Дубљевић родом из Тврдојевца код Уба, учитељ и предратни комуниста из села Лајковца, борац и командир чете у Тамнавском батаљону Ваљевског НОП одреда.

12. март

У Радановцима код Косјерића у жестокој борби против четника и недићеваца погинуо је Живорад — Жикица Јовановић-Шпанац, студент филозофије и новинар, члан КПЈ и шпански борац, легендарни партизански руководиолац и члан Команде групе партизанских одреда Западне Србије, који је посмртно проглашен за народног хероја.

15. март

У Малом Борку одржан је велики народни збор.

18. март

После тешких осмодневних борби у околини Ваљева против бројних и надмоћних немачких и четничких снага, Суворорски НОП одред у коме је био и један број бораца са овог подручја, окружен је и готово потпуно уништен.

22. март

Месни четници у Бурђевцу, селу код Мионице открили су и на мучки начин убили Миладина Илића, машинбравара, предратног скојевца и истакнутог борца Суворорског НОП одреда, родом из Придворице, који је уочи устанка живео у Лајковцу.

24. март

У Словцу заробљена једна мања група родољуба.

25. март

Око 16,30 часова партизани су на путу Словац—Уб код Мургаша напали на аутобус у којем је путовао Драгомир Лукић, окружни начелник из Ваљева и истакнути сарадник окупатора.

27. март

Јавно су обешени: у Ваљеву Стеван Борота и Јосип Мајер; у Убу: Света Поповић и Добросав Симић и у Обреновцу: Влада Аксентијевић и Буда Давидовић, истакнути војни и партијски руководиоци.

1. април

Објављено је јавно саопштење у коме се каже да полицијски час траје од 21 часа увече до 5 часова ујутро.

2. април

Издато је наређење о хапшењу чланова најужих породица оних комуниста који се налазе у партизанским јединицама.

6. април

У селу Санковић код Мионице у кући Живка Лаловића, инструктор Покрајинског комитета КПЈ за Србију при Окружном комитету КПЈ за Ваљево Милош Минић формирао је Среско поверенство КПЈ за Колубару у саставу: Живорад — Жика Гајић, секретар; Сретен Читаковић, Љубинка Марић, Каја Лаловић и Живорад Милинковић, чланови.

Окружни комитет КПЈ за Ваљево реорганизован је у селу Бујачић код Ваљева, а од тада радио је у саставу: Милица Павловић — Дара секретар, Живорад — Жика Гајић, Сретен — Среја Читаковић и Катарина — Каја Мутић, чланови.

Средина априла

Четници су ухапсили Сретена — Срећка Милосављевића, кафецију из Боговаће и његову супругу Вукосаву, као симпатизере НОП-а. Вукосава је убрзо пуштена на слободу, а Срећка су око два месеца задржали у затвору у Лазаревцу, али је и он пуштен уз гаранцију неких људи.

26. април

У шуми Шицара крај Шапца стрељана је Лепосава — Лепа Вујчић, учитељица и предратни комуниста из Лајковца, бивша болничарка Посавско-тамнавског НОП одреда.

1. мај

Издат је проглас Покрајинског комитета КПЈ за Србију поводом прославе Првог маја, а у коме се истиче значај прославе у јеку борбе против окупатора.

Окружни комитет КПЈ за Ваљево издао је свој летак у коме се објашњава стање на Источном фронту и у Југославији и упућује позив свим родољубима да помогну и подрже праведну народноослободилачку борбу.

9. мај

На планини Букуљи обновљен је Први шумадијски НОП одред „Милан Благојевић” у коме су се борили појединци са подручја данашње општине Лајковац. За команданта одреда одређен је професор Милорад Лабудовић — Лабуд.

11. мај

Транспорт од 1 700 затвореника бањичког логора интерниран је у логоре Немачке и Норвешке, а међу њима је било лица и са овог подручја.

15. мај

Милош Минић, инструктор Покрајинског комитета КПЈ за Србију при Окружном комитету КПЈ за Ваљево поднео је извештај ПК КПЈ за Србију о деловању ОК КПЈ за Ваљево и Ваљевског НОП одреда у току 1941—1942. године и општим приликама у ваљевском крају.

22. мај

У Ваљевоу је јавно обешен Стјепан — Стева Филиповић, металски радник из Ваљева, предратни комуниста и легендарни партизански руководицац, који се посебно истакао за време напада на Лајковац. Када му је стављена омча око врата одржао је ватрени говор у коме је позвао окупљене грађане да се дижу у борбу против његових окупатора и домаћих издајника

5. или 6. јуна

Из ваљевског затвора побегла је Милка Минић, члан Окружног комитета КПЈ за Ваљево и истакнути партијски радник и одмах ступила у контакт са партијским везама у граду.

20. јуни

Покрајински комитет КПЈ за Србију упутио је писмо свим партијским организацијама поводом формирања новог Месног комитета КПЈ за Београд.

Почетком јула

На граници села Мали Борак, Конатице и Врбовно четници су убили Милију Станића из ујичког села Биоска под оптужбом да је партизански курир.

Август

Окружни комитет КПЈ за Ваљево на низу састанака разматрао је припреме за формирање новог партизанског одреда у ваљевском крају, па је одлучено да се то учини у септембру 1942. године.

Поједини чланови Окружног комитета КПЈ за Ваљево у селу Доњи Лајковац створили су јако партијско упориште.

9. август

У Београду је изашао први број листа „Глас“, органа Јединственог народнослободилачког фронта Србије.

22. август

Издата је уредба о смртној казни за све оне који угрожавају животе становника.

1. септембар

Издата је Окружница ПК КПЈ за Србију број 4. у којој се каже да је партијска организација претрпела тешке губитке.

2. септембар

Отворена је антикомунистичка изложба у Београду.

Почетком септембра

На састанку Окружног комитета КПЈ за Ваљево именовано је руководство новоформираног Ваљевског НОП одреда „Жикица Јовановић — Шпанац”. За команданта је одређен Милош — Миша Дудић, за политичког комесара Андра Савчић, а за заменика политичког комесара Миливоје Бјелица.

10. септембар

Преко Милоша Минића, инспектора ПК КПЈ за Србију, Окружни комитет КПЈ за Ваљево обавестио је ПК КПЈ за Србију о обављеним припремама за стварање новог партизанског одреда у овом крају.

19. септембар

На састанку Окружног комитета КПЈ за Ваљево одржаном у кући Златије Радосављевић у Паунама донета је одлука да новоформирани одред добије име легендарног Жикице Јовановића — Шпанца.

20. септембар

У шуми званој „Пиљевина” у Пријездићу код Ваљева формиран је Ваљевски народноослободилачки партизански одред „Жикица Јовановић Шпанац”. Његовом оснивачком скупу присуствовало је 17 бораца.

У ноћи између 25. и 26. септембра

Борци Ваљевског НОП одреда „Жикица Јовановић — Шпанац” у Рајковићу код Мионице ликвидирали су јаку љотићевску посаду.

27. септембар

Партизани су на месту званом „Кућине” између села Латковић и Доњи Лајковац посекали су 10 телефонских стубова и разорили железничку пругу, па је било онемогућено нормално одвијање саобраћаја на тој комуникацији.

Крајем октобра

У селу Маркова Црква образована је прва партијска организација од четири члана.

4. новембар

Радничка чета Првог шумадијског НОП одреда „Милан Благојевић” на више места је разрушила пругу између Лајковца и Горњег Милановца, што је изазвало прекид саобраћаја и веће материјалне штете.

У ноћи између 6. и 7. новембра

Техника Покрајинског комитета КПЈ за Србију издала је нови летак, који је овога пута био посвећен Октобарској револуцији.

27. новембар

У Бихаћу је одржано I заседање АВНОЈ-а.

6. децембар

Добривоје Степановић из Малог Борка успео је преко Боже Тодоровића из овог села, који је радио као ковач у Вреоцима код Лазаревца да успостави везу са Другим шумадијским НОП одредом. Преко те везе у Мали Борак је стизао илегални пропагандни материјал, а напредни људи из овог села организовали су прикупљање оружја, муниције и новчаних прилога, који су потом упућивани у овај Одред.

Децембра

Среско поверенство КПЈ за Колубару ствара и сопствену технику на којој се штампа сав материјал Окружног комитета КПЈ за Ваљево.

20. децембар

Теренски радници Космајског НОП одреда Душан Караклајић и Слободан Дамјановић обновили су рад скојевске ћелије у Лајковцу. На састанку одржаном у кући Живојина Милинковића у Белијама у СКОЈ су примљени: Алекса Марковић и Славко Петровић из Лајковца и Момир Чанчаревић из Рубрибрезе. За секретара ове ћелије одређен је Алекса Марковић.

1943.

Почетком јануара

Реорганизован је Окружни комитет КПЈ за Ваљево па је од тада деловао у саставу: Милица Павловић — Дара, секретар, Милорад — Миле Милатовић, Сретен — Среја Читаковић и Живорад — Жика Гајић, чланови.

18. јануар

Умро је Мирко Томић — Сељак, члан Покрајинског комитета КПЈ за Србију, који је једно време боравао и деловао у овом крају.

31. јануар

За мештане са подручја тадашњих општина Боговаћа и Маркова Црква у Боговаћи је организован велики народни збор, на коме су говорили: Драгомир Лукић, окружни начелник; Милан Вуксановић, директор Трговачке академије и Марко Аврамовић, учитељ, сви из Ваљева. Они су говорили о настојањима Српске владе и Милана Недића да се „спасе” српство.

9. фебруар

У Лајковцу је одржан велики народни збор који су организовале љотићевске власти, а којима је принудно присуствовао већи број мештана из Лајковца и околних села.

10. или 11. фебруара

Борци Првог шумадијског НОП одреда „Милан Благојевић” уништили су скретничка постојења и објекте железничких станица у Кадиној Луци, Доњим Бањанима, Штавицама и Угриновцима и на тај начин онемогућили одвијање саобраћаја на прузи Лајковац — Горњи Милановац.

18. фебруар

На збору у Јабучју који су организовале тадашње власти говорили су Драгомир Лукић, Живорад Милић, Бора Карапанџић и други.

19. фебруар

У групи од 225 затвореника бањичког логора стрељан је и Вукашин Зуровац, машиновођа из Мостара, уочи рата секретар партијске ћелије у Лајковцу и командир једног вода у Тамнавском батаљону Ваљевског НОП одреда.

26. фебруар

На иницијативу Окружног начелства из Ваљева у Убу је организован народни збор коме је присуствовало око 1 700 принудно доведених грађана, међу којима је било доста и оних са подручја садашње општине Лајковац.

Крајем фебруара

По налогу Покрајинског комитета КПЈ за Србију Милош Минић је из ваљевског прешао на партијски рад у чачански округ.

На месту званом „Смиљина меџица” у Малом Борку одржан је састанак напредних људи из овог села. Том састанку присуствовали су Божа Тодоровић, Добривоје Степановић, Живко Буровић и Живорад Пантелић. Са њима је тада разговарао Станислав Сремчевић — Црни, секретар Окружног комитета КПЈ за Аранђеловац.

Крајем фебруара и почетком марта

Преко железничких станица у Малом Борку, Јабучју и Лазаревцу преко 60 људи је добровољно ступило у Први шумадијски НОП одред „Милан Благојевић”.

Почетком марта

На „Смиљиној меџици” у Малом Борку под руководством Андрије Мазинјанина одржан је нови састанак са напредним и родољубивим људима из овог села. Том приликом били су присутни: Божа Тодоровић, Борисав Вуковић, Живорад Живковић, Селимир Тодосић, Миладин Вуковић и Радисав Танасковић. Тада је донета одлука да се у Малом Борку образује скојевска ћелија на челу са Богом Тодоровићем.

8. март

У селу Босут, срез качерски, обновљен је Ваљевски НОП одред. Штаб одреда сачињавали су: Милош — Миша Дудић, као командант, Лука Спасојевић, заменик команданта и Андра Савчић, политички комесар.

12. март

Једна група партизана стигла је у Врачевић и свој боравак у овом селу искористила за сусрете и разговоре са мештанима. Том приликом читали су им новине, говорили о циљевима партизанске борбе и позивали их да им се придруже.

15. март

У Малом Борку образована је прва партијска организација коју су сачињавали: Божа Годоровић, Добривоје Степановић и Живко Буро-вић. У присуству Андрије Мажичанина чланови ове организације раз-матрали су организациона питања.

У логору на Бањици стрељани су: Никола Илић, пекар и предрат-ни секретар партијске организације у Лајковцу и Војислав — Војко Пет-ровић, металски радник и предратни члан КПЈ из Лајковца, обадвојица борци Колубарског батаљона Ваљевског НОП одреда.

27. март

На састанку Окружног комитета КПЈ за Ваљево одржаном у при-суству Моме Марковића, члан Покрајинског комитета КПЈ за Србију у Пољаницама код Љига, анализиран је партијско-политички рад у ваљев-ском округу и договорени задаци за наредни период.

Половина априла

Окружни комитет КПЈ за Ваљево издао је нови летак у коме го-вори о обнављању Ваљевског НОП одреда и позива становништво да по-могне народноослободилачку борбу.

18. април

У Лајковцу је одржан збор на коме су говорили Миленко Поповић, поручник СДК и Илија Гојковић судија, на тему „Бољшевизам и при-ватна својина”.

23. април

Борци Ваљевског НОП одреда из Бошњановића пребацили су се у Врачевић и успоставили контакте са месним становништвом у циљу ис-питивања ситуације на терену ради организовања напада на Жандарме-ријску станицу у Бабајићу.

2. мај

Борци Ваљевског и Шумадијског НОП одреда на Бучуљи су зајед-нички прославили Први мај, а потом положили партизанску заклетву.

Почетком маја

Специјална полиција похапсила је већу групу грађана из Лајковца, Јабучја и Рубрибрезе. Пошто су их држали 17 дана у затвору пустили су их на слободу.

11. мај

Борци Ваљевског НОП одреда и Качерске чете Шумадијског НОП одреда са простора око планине Букуље продрли су у села у околини Лазаревца и почели да масовно успостављају контакте са месним становништвом.

13. мај

Пред зору борци Ваљевског НОП одреда и Качерске чете Шумадијског НОП одреда извршили су напад на жандарме у Лазаревцу. Борба је трајала око три часа у којој је убијено 5 жандарма, док су партизани имали једног теже и три лакше рањена борца.

14. мај

Борци Ваљевског НОП одреда ојачани Качерском четом Шумадијског НОП одреда покидали су железничке везе између Лајковца и Лазаревца.

Средином маја

Ухапшена је група од 56 људи, жена и омладинаца из Малог Борка, Радљева, Бргула и Шарбана под оптужбом да прикрива бивше партизанае.

У ноћи између 17. и 18. маја

Партизанске снаге извршиле су препад на Лајковац у намери да ослободе своје заробљене другове.

Половином маја

Немци су из Лајковца неколико пута из својих топова пуцали у правцу околних брда да би заплашили партизанае.

19. јуни

Једна група партизана напала је на Жандармеријску станицу у Боговаби. У краткотрајној али оштрој борби партизани нису имали жртава док су жандарми имали неколико повређених.

28. јуни

На планини Букуље формирана је Прва шумадијска бригада у чији састав су ушли борци Ваљевског и Шумадијског НОП одреда. За команданта ове бригаде одређен је Милош — Миша Дудић, дотадашњи командант Ваљевског НОП одреда.

1. јули

У Малом Борку ухапшена је једна група симпатизера и сарадника НОП-а под оптужбом да су учествовали у нападу на Жандармеријску станицу у Радљеву, коју су 1. маја 1943. године извршили борци Шумадијског НОП одреда. Том приликом ухапшени су: Радисав Танасковић, Доб-

ривоје Степановић, Живота Михаиловић, Борисав Вуковић, и Драгољуб Михаиловић. После саслушања и свирепих мучења они су пуштени на слободу.

23. јули

Месни четници су убили Богољуба Тодоровића и заклали Живка Буровића, првог секретара прве партијске организације у Малом Борку.

24. јули

У Скобаљу убијен је Недељко Михаиловић, први председник првог народнослободилачког одбора у Малом Борку и илегални партијски радник.

Друга половина јула

Жандарми су ухапсили још 13 лица из Малог Борка и Скобаља под оптужбом да су јатаковали Недељку Михаиловићу.

13. август

На Букуљи је завршено вишедневно саветовање војних и партијских радника са подручја Западне Србије и Шумадије. Испод Окружног комитета КПЈ за Ваљево овом састанку су присуствовали Милица Павловић — Дара, Милорад — Миле Милатовић и Сретен — Среја Читаковић.

20. август

Врховни командант НОВ и ПОЈ Јосип Броз Тито издао је наређење Главном штабу НОВ и ПОЈ за Србију да приступи формирању бригада и дивизија НОВ Југословије.

28. август

Јединице немачке казнене експедиције стациониране у Лајковцу спалили су 18 лица из домаћинства Мирослава Крњића и Пере Ковача у Звиздару код Уба.

1. септембар

Немци су као таоце ухапсили Миладина Сретеновића, Милисава Бурића, Марка Панића, Зарију Јеринића, Јовишу Сретеновића и Светомира Јанковића са подручја тадашње општине Маркова Црква.

Почетак септембра

Окружни комитет КПЈ за Ваљево у селу Јовања изнад Ваљева организовао је петнаестодневни партијски курс на коме су предавачи били Милица Павловић-Дара и Милован Милосављевић-Мика, чланови Окружног комитета КПЈ за Ваљево.

Септембра

Извршена је нова реорганизација Окружног комитета КПЈ за Ваљево, који је од тада радио у саставу: Милован — Мики Милосављевић

секретар и Милица Павловић — Дара, Милорад-Миле Миталовић — Брка, Сретен Читаковић — Демид и Живорад Гајић — Миња.

18. септембар

На брду „Крушик“ у Ваљевоу стрељана је група од седам ухапшених талаца са подручја бивше општине Маркова Црква.

25. септембар

Главни штаб НОВ и ПОЈ за Србију издао је наређење за формирање Шумадијске народноослободилачке бригаде. За њеног команданта одређен је Радивоје Јовановић — Брадоња, за заменика команданта именован је Милош — Миша Дудић, а дужност политичког комесара поверена је Слободану Крстићу — Учи.

30. септембар

На граници села Пепељевац и Боговаћа четници Петра Јелисавчића — Гарагана заклали су Витомира Илића, абацију и Буру Демића, отправника возова, обојица симпатизери НОП-а из Лајковца.

5. октобар

На падинама планине Рудник у присуству Моме Марковића, политичког комесара Главног штаба НОВ и ПОЈ за Србију извршена је смотра Прве шумадијске народноослободилачке бригаде у чијем саставу је било бораца и са овог подручја.

У ноћи између 15. и 16. октобра

Јединице Прве шумадијске народноослободилачке бригаде демолирале су уређаје у пошти и на железничкој станици у Лајковцу, на више места порушили су пругу и спалили архиву квинслишких установа. У тој борби је погинуло шест и заробљено седам непријатељских војника.

21. октобар

Четници су извршили два препада на путничке аутомобиле и локалне возове одузимајући од путника оружје, муницију и друге вредне ствари.

31. октобар

У селу Лајковац, крај Лајковца четници су убили Петра Петровића и Стевана Миловановића, железничке раднике, под отпужбом да су сарађивали са НОП-ом.

1. новембар

Окружни комитет КПЈ за Ваљево обавестио је ПК КПЈ за Србију да је успоставио везу са ОК КПЈ у Тузли и Бијељини.

6. новембар

Гестапо је спалио прве лешеве стрељаних заточеника бањичког логора у Јајинцима.

18. новембар

У Боговаћи је одржан збор на коме је говорио Миленко Поповић, командир чете Српског добровољачког корпуса из Бабајића.

21. новембар

У Ратковцу је дошло до оружаног сукоба између Немаца и четника. Након тог обрачуна Немци су као жртве терора стрељали: Живадина Петронијевића, Саву Чонковића, Милорада Марковића и Мирчету (Лазу) Петровића, а још 42 лица заробили и одвели са собом.

29. новембар

У Јајцу је одржано II заседање АВНОЈ-а.

Почетком децембра

Лист „Глас”, орган Јединственог народноослободилачког покрета Србије објавио је одлуке Другог заседања АВНОЈ-а из Јајца.

18. децембар

Поводом образовања народноослободилачке владе Тито — Рибар објављено је званично саопштење Милана Недића и тадашње владе.

Децембра

Покрајински комитет КПЈ за Србију издао је свој нови проглас намењен радницима, сељацима и омладини, а уперен против политике присилне радне службе коју спроводи Милан Недић и његова влада.

Крајем децембра

Код Дрвара као командант батаљона погинуо је Душан Каменица, рођен 1899. године у Белијама, обућарски радник и предратни комуниста.

1944.

7. јануар

Формирано средско поверенство КПЈ за Колубару у саставу Миљинко Топаловић — секретар, Миљивоје Гајић и Јован Гркинић, као чланови.

Јануара

Алекса Марковић, Момир Чанчаревић и Славко Петровић скојевци из Лајковца и Рубрибрезе отишли су на рад у Немачку пошто им је претила опасност да буду откривени.

21. јануар

Четници су у Врачевићу убили Стевана Станковића, рођ. 1911. године у Славонској Пожези, машинбравара и симпатизера НОП-а који је као избеглица живео у Врачевићу.

9. фебруар

Немачки војници ухапсили су двадесетак угледних становника Пељевица и провели их за Ваљево под оптужбом да су сарађивали са четницима.

21. фебруар

Бугари су у Лазаревцу заробили 32 грађанина као таоце и спровели их у Штаб својих јединица који је тих дана био стациониран у Лајковцу.

Март — Април

Растурен логор на Сајмишту а завореници пребачени у логор на Бањици.

24. март

У селу Ојковица код Пријепоља погинуо је Божидар Тодоровић, звани „Бока Дроња”. Рођен 1922. у Малом Борку, ковачки радник, члан КПЈ, командир чете у Шумадијском НОП одреду.

4. април

У својој кући убијен је од стране четника Витомир-Бура Бурковић, машиновођа, припадник и сарадник НОП-а из Лајковца.

30. април

Окружни комитет КПЈ за Ваљево издао је летак у коме се обратио народу Ваљева и Подриња и у коме објашњава војно-политичку ситуацију и позива народ да истраје у борби до коначне победе.

3. мај

На граници насељених места Боговаће и Жупањак дошло је до оштрог сукоба између четника и љотићеваца око поделе плена. У том сукобу љотићевци су имали веће губитке.

6. мај

Једна група припадника летеће четничке бригаде извршила је хапшење неколико сељака из села са подручја данашње Општине Лајковац. Том приликом углавном су похашени сарадници НОП-а и виђени људи.

25. мај

У Бабајићу у шуми зв. „Кацапа” изабран је Окружни комитет СКОЈ-а за Ваљево у саставу Живорад-Жика Гајић секретар и Славко Димитријевић и Владимир Вуковић као чланови. Састанку су присуствовали и Бора Дреновац, члан Покрајинског комитета СКОЈ-а за Србију и Сретен Читаковић, члан Окружног комитета КПЈ за Ваљево.

3. септембар

Немци су убили Марија Лонца, рођ. 1886., у Булави срез Сарајевски, који је у Словцу живео као избеглица.

10. септембар

Врховни командант НОВ-а и ПОЈ-а Јосип Броз Тито упутио је директиву Штаба првог пролетерског корпуса НОВ-а Југославије да овлада масивима Маљена и Суворора и надире ка Ваљеву, Љигу и Колубари.

12. септембар

Прва пролетерска ударна дивизија НОВ Југославије ослободила је Љиг и заузела насељено место Словац.

13. септембар

У Лајковац је ушла 13-та пролетерска ударна бригада „Раде Кончар” — Прве пролетерске дивизије НОВ Југославије али је убачен под притиском немачких јединица из Обреновца морала да напусти Лајковац.

14. септембар

Код Словаца једна чета Првог батаљона 13-те пролетерске ударне бригаде „Раде Кончар” прве пролетерске ударне дивизије НОВ Југославије одбила је напад око 100 војника, другог немачког пука „Браденбург”, који су покушали да се пробију од Лајковца према Ваљеву. У овој борби непријатељ је имао пет мртвих војника, а на страни партизана погинуо је Иван Петровић, рођ. 1921. у Вреоцима, борац 13 пролетерске ударне бригаде „Раде Кончар”.

15. септембар

Код Словаца борци првог и четвртог батаљона 13-те пролетерске ударне бригаде „Раде Кончар” Прве пролетерске дивизије водили су оштру борбу против 200 војника Другог пука немачке војске „Брадембург”. Том приликом погинуо је Зефо Адиловић рођ. 1917. г. у Бродареву код Пријепоља, борац 13. пролетерске ударне бригаде „Раде Кончар”.

16. септембар

Борци Шесте личке дивизије дошли су у Боговаћу и заузели железничку станицу и онеспособили један воз пун Немаца, који су после тога били приморани да се повлаче. Овај сукоб истовремено значи и коначно ослобођење Боговаће. Код Словаца једна немачка моторизована колона успела је да се пробије кроз партизанске положаје 13. пролетерске бригаде и да продужи на пут ка Дивцима и Ваљеву. Ту ју је сачекала 3. пролетерска (личка) бригада, шесте пролетерске дивизије „Никола Теста”. После једнодневне борбе непријатељ се повукао према Ваљеву. Отет је један непријатељски тенк.

17. септембар

Борци 13-те Пролетерске ударне бригаде „Раде Кончар”, Прве пролетерске дивизије коначно су ослободили Лајковац од фашистичких окупатора и домаћих издајника.

18. септембар

Делови 13-те Пролетерске ударне бригаде „Раде Кончар”, Прве пролетерске дивизије НОВ-а ушли су у Лазаревац. Том приликом ослобођено је 25 заробљених италијанских вонјика.

Септембар

У селу Белије код Лајковца погинуо је Алексеј Вороњин, борац Црвене Армије.

Септембар

У Боговаћи, командант 13-те пролетерске бригаде „Раде Кончар”, Прве пролетерске дивизије, Милан Жежел, примио је чланове равногорског четничког одбора и мобилисане четнике са тог подручја и са њима обавио разговор.

20. септембар

У ослобођено Ваљево стигли су чланови Окружног комитета КПЈ за Ваљево, Милорад Милатовић, Сретен-Среја Читаковић и Живорад — Жика Гајић.

21. септембар

У Ваљеву је одржан велики народни Збор, коме је присуствовало око 7000 грађана. Након завршеног збора организован је дефиле јединица НОВ-а Југословије за град.

24. септембар

На конференцији 300 родољуба у Ваљеву изабран је привремени Окружни народноослободилачки одбор. За председника је изабран адвокат Живота Бермановић, за секретара Миле Милатовић, правник и за благајника Боривоје Јевтић, учитељ.

На митингу у сали Дома културе (сада Дом ЈНА) изабран је Окружни одбор Уједињеног Савеза Антифашистичке Омладине Србије, за Ваљево на челу са Милосавом Бојићем.

Крајем септембра

У манастирској кући у Боговаћи изабран је први народноослободилачки одбор за Боговаћу.

27. септембар

У Ваљеву на митингу око 800 жена формирана је организација Антифашистички фронт жена и изабран одбор од 50 жена. Окружним одбором АФЖ-а руководила је Љуба Бабић.

Друга половина септембра

Допуњен је Окружни комитет КПЈ за Ваљево, а за новог секретара изабран је учитељ и борац Живорад Љубичић.

2. октобар

Јединице 1. и 3. пролетрске ударне бригаде, Прве пролетерске ударне дивизије НОВ-а Југословије, после борбе против ојачаног батаљона немачког петог полицијског пука и друге четничке бригаде, код Уба, на терале су непријатеља да се повлачи према Вреоцима, Степојевцу и Обреновцу.

3. октобар

Јединице НОВ Југославије, у рану зору, коначно су ослободиле и Уб, седиште тадашњег тамнавског среза.

Распуштен је логор на Бањици у коме је за време окупације био затворен већи број становника данашње лајковачке комуне.

13. октобар

У Убу је изабран срески народноослободилачки одбор за тамнавски срез од 10 часова. За првог председника изабран је Живојин Пандуровић, земљорадник из Тамнаве.

У ноћи 15. и 16. септембра

Совјетски авиони са аеродрома Бари у Италији, отпочели су пребацивање чланова Националног комитета ослобођења Југословије и чланова Врховног штаба, у Дивце код Ваљева.

20. октобар

После седмодневних борби коначно је ослобођен Београд, главни град наше домовине. Дизањем заставе на највишу зграду у Београду — палату „Албанија”, Миладин Петровић, столарски радник и борац из Непричаве, огласио је његову слободу.

Октобра

У Убу формиран срески комитет КПЈ за Тамнаву а за секретара изабран опанчарски радник и првоборац Андрија Мазинјанин. У Убу је изабран и срески комитет СКОЈ-а за Тамнавски срез. За првог секретара изабран је Брана Кусуровић из Бањана.

Новембра

Андрија Мазинјанин, секретар среског комитета КП-а за Тамнаву, одржао је састанак са једном групом напредних омладинаца из Јабучја и формирао скојевску хелију.

14. новембар

У Београду одржана конференција Народноослободилачког фронта Србије.

16. новембар

У Београду почео Први конгрес Уједињеног Савеза Антифашистичке Омладине Србије (УСАОС-а).

12. новембар

У Београду на заседању Велике антифашистичке скупштине у Председништво АСНОС-а са овог подручја изабран је Живота Бермановић, док је члан АВНОЈ-а постао Милорад — Миле Милатовић.

Крајем децембра

Извршена је реорганизација Окружног комитета СКОЈ-а за Ваљево. Након тога за секретара Окружног комитета СКОЈ-а изабран је Славко Јовановић.

Крајем године

У Мионици је изабран Срески народноослободилачки одбор за Колубару. Председник је био Тихомир Смиљанић а секретар Миленко Топаловић.

1945.

22. јануар

У Ваљево је одржана Скупштина Окружног народноослободилачког одбора на којој је дата разрешница привременом Окружном народноослободилачком одбору и изабран нови Окружни НОО. За председника је изабран Милосав Матић, земљорадник, а за секретара Миле Милатовић, правник.

25. јануар

У Ваљево је одржана Скупштина делегата јединственог народноослободилачког фронта за ваљевски округ. Том приликом изабран је нови Извршни одбор од 25 чланова. За председника је изабран Гвозден Бирчанин, земљорадник а за секретара Милосав Милосављевић, првоборац и папуцички радник.

28. јануар

Одржан састанак Окружног комитета КПЈ за Ваљево на коме је анализирано стање на подручју округа и закључено да је потребно интензивирати партиско политички рад на терену.

Јануара

У Лајковцу формирана партиска организација на челу са Драгишом Чарапић. Поред њега у новооснованој организацији били су: Мица Илић, Никола Пановић, Миленија Жабаљац, Љубиша Лазић, Влајко Столић, Војин Јаковљевић, Радојица Живојиновић, Живко Илић и Михаило Радовановић.

13. фебруар

У селу Мали Борак погинуо је Радован Митровић из Ваљевске Лознице, борац 13 пролетерске бригаде „Раде Кончар”.

16. фебруар

На железничкој станици Лајковац, од последица рањавања умро је Живорад Јокић из Рубрибрезе, борац II пролетерске бригаде НОВ Југославије.

7. март

Јосип Броз Тито образовао је Привремену владу ДФЈ, у коју су као представници емигрантских кругова ушли: Иван Шубашић, Милан Глог и Јурај Шутеј. Владу су убрзо признале савезничке и неутралне државе. Тиме је борба за међународно признање нове Југославије успешно завршена.

8. априла

У Марковој Цркви у обрачуну са четничким одметницима погинуо је Милинко Миловановић, земљорадник из Врачевића и милиционар станице народне милиције у Марковој Цркви.

9. априла

У Београду је образована влада Федералне Србије

Априла

У Јабучју је формирана скојевска ћелија у саставу Живота Негић, Љубисав, Десмир и Александар Петровић.

1. мај

У Ваљево свечано прослављен празник рада — Пред око 2000 грађана одржан је дефиле Јединица ЈНА.

У част овог празника одржано је и неколико такмичења.

Ноћ 8. и 9. мај

У Берлину потписан акт о безусловној капитулацији немачких оружаних снага.

8. мај

У Београду почела рад Шеста партиска конференција КПЈ за Србију, која је одлуком Централног комитета КПЈ претворена у први (оснивачки) конгрес Комунистичке партије Србије. Том приликом изабран је и први Централни комитет Комунистичке партије Србије.

Маја

У селу Лајковац формирана је партиска ћелија на челу са Павлом Јовановићем. Поред њега чланови КПЈ били су још Андрија Павловић, Иван Савковић, и Мија Милијановић.

15. мај

Капитулацијом окупаторске и квислиншке групе јачине око 30 000 војника у рејону Чрна — Мрежица, јединице Југословенске армије сломили су им последњи организовани отпор непријатеља на југословенској територији, чиме је победоносно завршена четворогодишња ослободилачка борба народа и народности Југославије.

5. август

У Београду почео Оснивачки конгрес народног фронта Југославије. Конгрес је усвојио Програм и Статут НФ Југославије. За председника је изабран Јосип Броз Тито.

10. август

Треће заседање АВНОЈ-а претворено је у привремену народну скупштину.

11. новембар

Одржани избори за Уставотворну скупштину на којима је учествовало преко 8 милиона бирача. Листа Народног фронта чији је носилац био Јосип Броз Тито, добила је преко 97% свих гласова.

29. новембар

У Београду је одржано Прво заседање Уставотворне скупштине на коме је усвојена историска Декларација о проглашењу Федеративне Народне Републике Југославије.

ДРУШТВО ИСТРАЖИВАЧА „ВЛАДИМИР МАНДИЋ-МАНДА”

ЗБОРНИК БРОЈ 7

Издавач

Друштво истраживача „Владимир Мандић-Манда”, Ваљево

Уредник

Жељко Јеж

Редакциони одбор

Раденко Радић

Розомир Томић

Жељко Јеж

Тираж

700

Ваљево, 1985.

Штампа: Графичко-издавачка радна организација
„Милић Ракић”, Ваљево

LEGENDA
ODROHEN KREČNJAK
VODENI TOK
NAHETA GLINA
PEČINSKI STUP

